

Arkeologia nyt

2021

Kuviollista villakangasta Aurajokivarren haudoissa

Viikinkiajan keihäänkärkien ennallistukset

Metsäkaartilaisia etsimässä

Historian elävöittäminen harrastuksena

Varhainen Turku jälleen ajankohtaiseksi

Rujonkaunis Jurmo Saaristomerellä

Arkeologinen kulttuuriperintö ja matkailu

Ravattulan Ristimäen hautakivet

Kerran muinoin Jäkärlässä

Museokeskuksen arkeologiset kokoelmat

2021

24. vuosikerta

Ilmestyy kerran vuodessa

Julkaisija:
Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
Turku

Päätoimittaja:
Nora Kivisalo
Laitainen 7 as. 39
20900 Turku
puh. 045 7877 4487
norakivisalo@gmail.com

Toimituskunta:
Liisa Hyvönen
Leif Michaelsson
Kaija Pyykkö

Taitto:
Johanna Marttila

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:
arkeoinfo@gmail.com

Painopaikka:
Painosalama, Turku

ISSN 1236–4827

Tässä lehdessä

- 3 **Pääkirjoitus**
Nora Kivisalo
- 4 **Kalanruotoa ja pientä kukonaskelta**
Kuviollista villakangasta Aurajokivarren haudoissa
Jaana Riikonen
- 10 **Lohikäärme ja sudenhammas**
– *ennallistuksia viikinkiajan keihäänkärjistä*
Mikko Moilanen
- 14 **Metsäkaartilaisia etsimässä**
– *Jatkosodan aikaisia piilo- ja pakopaikkoja*
Riku Kauhanen
- 18 **Historian elävoittaminen harrastuksena**
Hanna Lehmusto
- 22 **Rautakauden kudotut aarteet kansien välissä**
Hanna Lehmusto
- 23 **Varhainen Turku jälleen ajankohtaiseksi**
– *katsaus ARKSA-hankkeen webinaariin 23.1.2021*
Nora Kivisalo
- 24 **Turun museokeskuksen terveiset Saaristomereltä:**
rujonkaunis Jurmo
Sanna Saunaluoma
- 26 **Arkeologinen kulttuuriperintö matkailun resurssina**
– *oppeja menneestä tulevaan*
Maija Mäki
- 28 **Kansan kuvastajat**
– *Ravattulan Ristimäen hautakivet ja puiset hautamerkit*
Siiri Tuomenoja
- 34 **Kerran muinoin Jäkärlässä**
Jan Fast
- 38 **Turun Akatemian rahakabinetista Museokeskuksen**
arkeologisiin kokoelmiin
Maarit Hirvilammi

Kansi: Helena Honka-Hallila ja Hannele Köngäs vertaavat Ravattulan puvun mekkokankaan mallitilkkaa ja hautakangasta Turun museo-keskuksen konservointilaboratoriossa talvella 2020. KUVA JAANA RIIKONEN

Pääkirjoitus | NORA KIVISALO

Poikkeusajan arkeologiaa

Viime – kuten tähän asti kulunutkin – vuosi on ollut koronapandemian vuoksi poikkeuksellinen myös arkeologian piirissä. Luentoja, esitelmiä ja väitöstilaisuuksia on seurattu pääosin verkossa. Seminaarit ovat muuntuneet webinaareiksi, toisaalta myös monia yleisötilaisuuksia on peruttu tai siirretty. Turunkin museot ovat olleet osan ajasta suljettuina, mutta yleisölle on tarjottu ilahduttavan monipuolisesti esimerkiksi virtuaalisia aikamatkoja ja opastuksia. Uusia toimintamuotoja voidaan varmasti hyödyntää jatkosakin perinteisen museotarjonnan rinnalla.

Korona-ajan kenttätöistä huomiota herättävin oli keväällä päätökseen saatu Kokemäen Villiönsuvannon rautakautisen asuinpaikan poikkeuksellisen laaja-alainen ja tuloksiltaan merkittävä kaivaus. Monet pitkäaikaiset hankkeet ovat jatkuneet muussakin kuin kaivausten muodossa. Ravattulan Ristimäki -hankkeen toiminta keskittyy tähän mennessä kaivetun aineiston kokoamiseen, julkaisemiseen ja analyysiin. Ravattulan muinaispuvusta ilmestyi jo julkaisu, jonka myynnillä tuetaan puvun ennallistuksen valmistusta. Ensi kesänä vuorossa on uusien opastaulujen ja QR-ohjatun muinaispolun julkistaminen.

Tässä numerossa **Siiri Tuomenoja** kertoo Ristimäen varhaiskristillisistä kansanomaisista haudan merkitsemistavoista. Muinaiset kädentaidot ovat esillä **Jaana Riikosen** tekstiilitekniikoita käsittelevässä artikkelissa. Löydöissä on joskus yllätyspotentiaalia, kuten Ravattulan Ristimäen syksyllä 2016 kaivetun haudan (nro 41) yön yli kuivunut kankaankappale osoitti. **Mikko Moilanen** esittelee puolestaan kaksi viikinkiajan keihäänkärjen ennallistusta, joiden valmistus on avannut näköalaa rautakauden sepän taitoihin. **Riku Kauhasen** metsäkaartilaisia koskevassa tutkimuksessa muistitiedon merkitys korostuu kun aikaisempaa tutkimustietoa ja arkistoaineistoa on niukasti. Paikallisten informanttien rooli kohteiden paikannuksessa on merkittävä, ja kerätyn muistitiedon myötä voi avautua uudenlaisiakin näkökulmia.

KUVA ALISA KIVISALO

Poikkeusaikana on entisestään korostunut aineistojen digitaalinen saavutettavuus ja avoimuus. Arkeologisten kokoelmien saavutettavuuden edistäminen on pääosassa myös Turun museokeskuksen viime vuoden alkupuolella käynnistetyssä ARKSA-hankkeessa, joka toteutetaan yhdessä vapaaehtoisten kanssa. Allekirjoittanut tiivistä 23.1.2021 järjestetyn ARKSA-webinaarin annin lyhyeen juttuun. Museokeskuksen arkeologisten kokoelmien muodostuminen sen sijaan on oma, monivaiheinen lukunsa sisältäen erinäisiä hauskoja sattumuksiakin, näistä kertoo **Maarit Hirvilammi**.

Korona-aika on tuonut ajankohtaiseksi myös lähimatkailun ja sen kehittämistarpeet. Suuntaus jatkunee tulevaisuudessakin, ja matkailuun tuotetut arkeologiset maastokohteet voivat tulevaisuudessa olla yhä enemmän asiakkaita houkuttelevia, kuten **Maija Mäki** artikkelissaan pohtii. Muinaisjäännösmatkailun kehittämisessä tärkeällä sijalla on myös arkeologian harrastajien panos esimerkiksi esihistorian elävöittäjinä sekä vapaaehtoistoiminta maastokohteiden hoidossa. **Hanna Lehmusto** kertoo historian elävöittämisestä harrastuksena ja korostaa molemminpuolista hyötyä tuottavaa yhteistyötä elävöittäjien ja museoiden kesken. Esille nousee myös historianelävöitykselle tärkeä arkeologinen aineisto taustatiedon lähteenä. Aineistoa on helppo hyödyntää kun se on avointa ja helposti saavutettavaa. Lisäksi Hanna esittelee Maikki Kariston ja Mervi Pasasen ensimmäisen rautakauden lautanauloja käsittelevän teoksen *Nauha-aarteita*.

Museokeskuksen kuulumiset tulevat **Sanna Saunaluomalta** Saaristomeren Jurmosta. Saariston kauneus ja toisaalta myös hauraus koskee paitsi ympäristöä ja maisemaa, myös arkeologisia kohteita. Katseen voikin jo kääntää kohti tulevaa kesää, jolloin palataan 27 vuoden jälkeen Jäkärän kivikautiselle asuinpaikalle. Tuleviin kaivauksiin voi virittäytyä kaivausten johtajan **Jan Fastin** Jäkärän tutkimushistoriaa valottavan artikkelin myötä.

– Valoisia aikoja kaikille!

Nora Kivisalo

KALANRUOTOA JA PIENTÄ KUKONASKELTA

Kuviollista villakangasta Aurajokivarren haudoissa

JAANA RIIKONEN

Toimikas kankaan sidoksena

Neljällä niisivarrella kudottu toimikas on kankaan perussidos, jossa loimi- ja kudelangoista muodostuvat nastat kulkevat vinosti kankaan yli muodostaen raitoja, joita kutsutaan toimiviivoiksi. Toimiviivoja voi nähdä, kun katsoo läheltä esimerkiksi farkkukangasta. Tasa-toimikas, jossa loimilangat ja kudelangat kulkevat vuorotellen kahden langan yli ja ali, on yleisin sidos Suomen esihistoriallisissa tekstiileissä (kuva 1).

Murtotoimikas

Loimen niisintää muuntelemalla saadaan erilaisia kuoseja. Toimikkaasta on johdettu esimerkiksi murtotoimikas, jolla syntyy kalanruotokuvioita. Murtotoimikasta on käytetty myöhäisrautakaudella etenkin säärisiteissä ja naisten päähineissä (kuva 2).

Toimikaskankaaseen saa vaihtelevuutta paitsi toimiviivojen suuntaa vaihtamalla, myös eri suuntaan kehrätyillä tai

← Ravattulan puvun mekkokankaan kuviointi syntyy värin vaikutuksella sidoksessa. Maikki Karisto tutki hautakankaan poimujen välissä säilyneen lautanauhan jäänteiden ja kutoi sen mukaan mekon vyönauhan. KUVA JAANA RIIKONEN

erivärisillä langoilla. Yksinkertaisin tapa on käyttää eriväristä lankaa loimessa ja kuteessa, jolloin toimiviivat näkyvät selvemmin. Tästä esimerkkinä on Kaarinan Kirkkomäen haudan 1 kangas (kuva 3), jonka mukaan on kudottu Kaarinan muinaispuvun viitta.

Värin vaikutus sidoksessa

Erilaisia kuvioita syntyy kankaaseen yksinkertaisella toimikassidoksella, kun erivärisiä loimi- ja kudelankoja järjestetään niiden sitoutumiseen nähden tietyllä tavalla. Näin voidaan saada aikaan pysty- ja poikkiraitoja sekä pieniä väkäsellisiä kuvioita. Tätä sanotaan *värin vaikutukseksi sidoksessa* (kuva 4).

Vanhimmat Euroopassa tällä tekniikalla kudotut kuviolliset kankaat tunnetaan ajanlaskua edeltävältä ajalta, esiroomalaiselta rautakaudelta. Niitä kutsutaan pepitaruudullisiksi tai kukonaskelkuvioisiksi. Hallstättin suolakaivoksesta Itävallestä löytyneissä kankaissa eriväriset loimi- ja kudelangat ovat 3–6 langan ryhminä ja sidoksena toimikas. Ruotsista Länsi-Jöötanmaalta suosta löytyneen Gerumin viitan kuviointi on syntynyt neljän valkoisen ja ruskean langan vuorottelusta (kuva 5).

Värin vaikutus sidoksessa on tähän mennessä tunnistettu Suomessa vain kolmesta tekstiilistä, jotka esittelen seuraavassa.

1. 2/2-toimikasta
Ravattulan Ristimäen
haudasta 20/2016.

KUVA JAANA RIIKONEN

2. Kalanruotokuvioista
murtotoimikasta
päähinekankaassa
Kaarinan Kirkkomäen
haudasta 1. KUVA LEENA
TOMANTERÄ / KANSALLIS-
MUSEON KONSERVINTILAITOS

Sidoksena niissä on toimikas, ja eriväriset langat ovat kahden langan ryhminä. Ruotsiksi tällaisen kuvion nimi on *tuppfjät* (kukonaskel), mutta meillä kukonaskeleena pidetään yleensä kuviota, joka on syntynyt värin vaihtelusta neljän langan ryhminä. Sellainen kangas (esimerkiksi Gerumin viitta) on ruotsiksi *hundtand* (koiranhammas). Kun väri vaihtelee vain kahden langan ryhminä ja kuvio jää pienemmäksi, sitä voisi ehkä nimittää pieneksi kukonaskeleeksi, kuten Helena Honka-Hallila keksi.

Turku (ent. Kaarina), Kirkkomäki, hauta 1/1950

Vuonna 1986 tein opinnäytetyötäni Kansallismuseon konservointilaitoksella Leena Tomanterän ohjauksessa tutkimalla naisenhaudan tekstiilejä, jotka olivat löytyneet Kaarinan Kirkkomäeltä vuonna 1950. Vainajan oikealla olalla oli kupurasolki (KM 12687:5) ja siinä selän puolella toimikaskangasta, jonka yläreunaan oli ommeltu kaitale paksumpaa kangasta. Kankaankappale röntgenkuvattiin, jotta reunakaitaleen rakenne pystyttäisiin selvittämään paremmin.

Röntgenkuva paljasti, että toimikaskankaassa oli loimen ja kuteen suunnassa vuorotellen kaksi toisistaan erottuvaa lankaa (kuva 6). Loimilangat olivat saman paksuisia, mutta kuteen suun-

nassa oli vuorotellen kaksi paksumpaa ja ohuempaa lankaa. Lankojen väriero näkyy vain röntgenkuvassa, mikä saat-
taa johtua värjäysmenetelmästä. Värin kiinnitykseen on esimerkiksi voitu käyttää metallisuoloja, jolloin lanka erottuu röntgenkuvassa kirkkaampana.

Tekstiilin väriä tutkittiin tuolloin vain läpivalaisumikroskoopilla ja liottamalla langanpätää fenolissa, johon mahdollinen sininen indigoväri liukenee. Näyteputken nesteessä havaittiinkin heikko sinerrys. Koska lankojen väriero näkyi röntgenkuvassa ja kudelankojen paksuusero myös itse kankaassa, Kaarinan pukuun tämä kangas kudottiin kahdella värillä, vaaleanvihertävällä ja luonnonvalkoisella. Vaatekappale nimettiin takakaitaleeksi. Koska lankojen väriero on pieni, kuvio erottuu vain himmeänä.

Turku (ent. Kaarina), Kurala, Ristimäki, hauta VIII

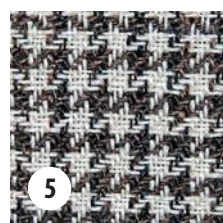
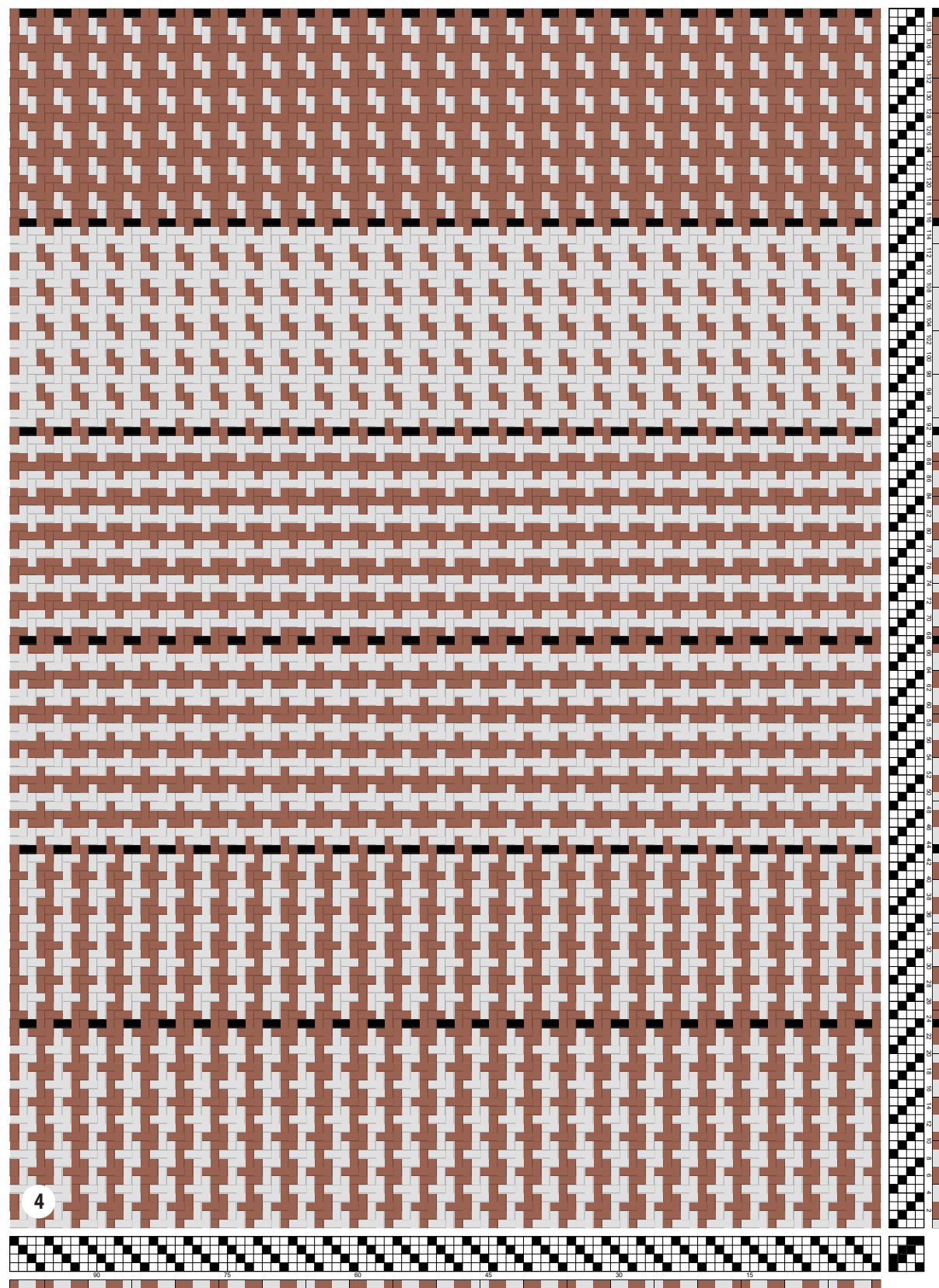
Leena Tomanterän kanssa pääsin tutustumaan myös joihinkin muihin myöhäisrautakauden tekstiililöytöihin.

3. Toimikaskangasta, jonka loimi on selvästi tummempaa (ja ohuempaa sekä tiukkakierteisempää) lankaa kuin vaalea kude. Kaarinan Kirkkomäen hauta 1.

KUVA JAANA RIIKONEN

Värin vaikutus
sidoksessa on tähän
mennessä tunnistettu
Suomessa vain
kolmesta tekstiilistä.

4. Värin vaikutuksella saa aikaan erilaisia kuvioita riippuen siitä, kuinka langat sitoutuvat toimikkaassa. Niisinnän alla näkyvät loimen värit, poljennan vieressä kuteen värit. Kaksi ylintä vaihtoehtoa on kudottu yhdellä värillä. PIIRROSKUVA HELENA HONKA-HALLILA

5. Ruotsalaisen Gerumin viitan kankaan kuvio (kukonaskel tai *hundtand*) on syntynyt neljän ruskean ja valkoisen loimi- ja kudelangon vuorottelusta. Kuvassa yksityiskohta viitan ennallistuksesta. KUVA HISTORISKA MUSEET

6. Röntgenkuvassa erottuu kankaassa kaksi erilaista lankaa sekä loimen että kuteen suunnassa. Kaarinan Kirkkomäen hauta 1. RÖNTGENKUVA LEENA TOMANTERÄ/KANSALLISMUSEON KONSERVINTILAITOS

7. Värin vaikutus sidoksessa: kaksi eriväristä loimi- ja kudelankaa vuorottelevat kankaassa Ravattulan Ristimäen haudassa 41/2016. KUVA JAANA RIIKONEN

Niitä säilytettiin 1980-luvulla Nervanderinkadulla sijainneen Museoviraston pääkonttorin kellarikerroksessa tilassa, jota kutsuttiin ruumiskellariksi. Siellä oli päällekkäin pinottuina pitkiä, vanerikannella peitettyjä puulaatikoita, ”hautalaatikoita”, joihin yhden ruumishaudan löydöt oli pyritty asettamaan kuten ne olivat sijainneet löytyessään. Varastohyllyillä oli lisäksi isoja ruskeita pahvilaatikoita, joissa säilytettiin esimerkiksi yksittäisiä tekstiililöytöjä.

Yksi tällainen pahvilaatikko, johon kurkistimme, oli Kaarinan Kuralan Ristimäen haudasta VIII. Siinä oli esiliinan helma, johon oli kiinnitetty leveä pronssispiraalikoriste (KM 14349:99). Kuparipitoisen metallin ansiosta esiliinan alla oli säilynyt myös toista kangasta, sääriluuta sekä arkun pohjapuuta. Esiliinan alla oli kangasta – todennäköisesti hammeesta – jonka loimessa ja kuteessa oli vuorotellen kaksi eriväristä lankaa. Kankaan varsinaista väriä ei paljain silmin voinut erottaa, näkyi vain tumman ja vaalean vuorottelu. Siihen aikaan ei ollut kännykkäkameraa, jolla olisi voinut helposti dokumentoida kiinnostavan löydön, joten Ristimäen kuviollisesta kankaasta jäi muistiin vain sanallinen kuvaus.

Pirkko-Liisa Lehtosalo mainitsi tämän ”Suomessa ainutlaatuisen” Ristimäen kankaan pitäessään esitelmää Kuralan Kylämässä vuosina 1988 ja 1990, mutta hän ei ole tietääkseni esitellyt sitä missään julkaisussa. Vuonna 2020 ilmestyi arkeologian professori Ella Kivikosken elämäkerta, jonka Ella-muistelusten yhteydessä Lehtosalo-Hilander kertoo olleensa kesällä 1958 Anna-Liisa Hirviuodon kanssa kaivauksilla Kaarinan Ristimäellä ja tehneensä seuraavana syksynä

proseminaariesitelmän hautalöydöistä. Hän kertoo: ”Huomattavin näistä oli hauta 8, josta oli löydetty muun muassa leveä esiliinan pronssispiraalireunus ja jäännöksiä tekstiilistä, johon oli käytetty kahta eriväristä lankaa niin, että muodostui kukonaskelkuvio. Tämä kankaanpala oli niin suuri erikoisuus, että sille oli järjestetty heti konservoinnin jälkeen paikka Kansallismuseon esihistoriallisia tekstiilejä esittelevään vitriiniin.” (Silver & Uino 2020, 493) Harvinaisuus oli sittemmin päätynyt museon paraati-paikalta varaston pahvilaatikkoon ja jäänyt lähes unohtuksiin.

Kaarina, Ravattula, Ristimäki, hauta 41/2016

Seuraavan kerran näin värin vaikutusta sidoksessa vasta 30 vuotta myöhemmin, kun kaivoin Turun museokeskuksen konservointilaboratoriossa Ravattulan Ristimäeltä maapaakkuna talteen otettua haudanosaa. Syksyllä 2016 löytyneessä haudassa oli säilynyt harvinaisen paljon tekstiiliä poimuilla arkun toisessa reunassa (TYA 933:853:13–16). Avasin kosteana säilytetyn, ruskealta näyttävän kangaspaakun kerroksia kirurginveistä ja palettilastaa apuna käyttäen

8. Värin vaikutus sidoksessa: Ravattulan puvun mekkokangas ja alkuperäinen hautalöytö. KUVA JAANA RIIKONEN

9. Ravattulan puvun mekon toisessa versiossa värin vaikutus sidoksessa kudottiin väreillä, joiden kontrasti ei ole yhtä voimakas kuin ruskea-valkoisen yhdistelmässä. KUVA JAANA RIIKONEN

//Seuraavana päivänä, kun kangas oli jo hieman kuivahtanut, siihen oli ilmestynyt kuviointi!

katsottuna punaruskealta – ja syntyi mielikuva punasävyisestä mekosta.

Kankaasta otettiin värianalyysia varten näyte neljästä vierekkäisestä loimi- ja kudelangasta, jotta lankojen värierot paljastuisivat. Belgiassa (*Royal Institute for Cultural Heritage KIK-IRPA Textile Research Laboratory*) tehdyn neste-kromatografisen värianalyysin tulos oli pettymys: jälkiä värjäyksestä ei havaittu. Tutkimuksen tehnyt Ina Vanden Bergh kommentoi analyysitulosta: ”In fact we still have to realise it doesn’t mean as such that it was not dyed”. Langat on esimerkiksi saatettu värjätä sellaisella paikallisella värikasvilla, jota ei tunnusteta analyysissä. Tästä on viitteitä muualtakin Skandinaviasta, kun selvästi punaiselta näyttävästä kankaasta ei ole aina havaittu väriä. Kyse saattaa olla myös villan omasta pigmentistä.

Monenlaisia värin vaikutuksia toimikkaassa

Ravattulan puvun mekkokankaasta selvitettiin ensin, millainen värin vaikutuksella saatu kuvio on. Sitä varten kankaan kutonut Helena Honka-Hallila teki ohjeen vaihtelumahdollisuuksista. Siitä näkyy, kuinka erilaista kuviota syntyy riippuen siitä, miten loimessa ja kuteessa vuorottelevat kaksi eriväristä lankaa sitoutuvat toimikkaassa. Kuvioinnista tulee joko pysty- tai poikkiraitainen (kankaan nurjalla puolella päinvastoin), ja pikkukuvion väkäset osoittavat ylös- tai alaspäin (kuva 4). Pienissä pöytä-kangaspuissa kudottuja mallitilkkuja verrattiin alkuperäiseen kankaaseen yhdessä kankuri Hannele Könkään kanssa (kansikuva), ja näin löytyi oikea kuvio-vaihtoehto värin vaikutukseen sidoksessa. Kuviot hahmottavat kankaan poikkiraitaiseksi, kun loimi on pitkittäin (kuva 8). Ensimmäinen Ravattulan puvun mekkokangas kudottiin luonnonvalkoisista ja -ruskeista langoista, seuraavaksi kokeiltiin lievempää väri-kontrastia (kuva 9).

Kun kokeilemalla ja vertaamalla oli päästy ainakin hyvin lähelle Ravattulan mekon alkuperäistä kuviota, tuli mieleen uusi kysymys: Minkälainen olikaan aikoinaan Kaarinan pukuun kudotun takakaitaleen kuviointi? En muista, että värin vaikutuksella aikaansaatu kuviota

10. Värikokeilua värin vaikutuksesta sidoksessa. KUVA JAANA RIIKONEN

olisi sen enempää mietitty 1990-luvun alussa, kun ensimmäisiä pukuja valmistettiin. Tarkistuksessa kävi ilmi, että Kaarinan puvun takakaitaleen kuvio on samanlainen kuin Ravattulan mekkokankaan, mutta takakaitale näyttää pitkittäin raitaiselta, koska se asettuu päälle loimi poikittain. Vappu Pantero kutoi Kaarinan puvun ensimmäiset kankaat ja nähtävästi tiesi kokeneena kutojana, kuinka värin vaikutus tulee parhaiten esiin toimikkaassa. Hänen ohjettaan seurattiin myös Kuralan Kylmäen kokeiluverstaalla, kun Sari Raitio valmisti siellä Kaarinan puvun 1990-luvulla. Toistaiseksi on selvittämättä, onko myös Kuralan Ristimäen värin vaikutuksella kuvioitu kangas samanlainen kuin kaksi verrokkiaan.

Värin vaikutusta Aurajoen varrella

Kaikki kolme tunnettua kuviollista kangasta, joissa on käytetty värin vaikutusta sidoksessa, ovat löytyneet Turun läheltä entisen Kaarinan pitäjän alueelta (Ravattulan Ristimäki on edelleenkin Kaarinaa) kalmistoista, jotka sijaitsevat Aurajoen varrella vain muutaman kilometrin etäisyydellä toisistaan. Kirkkomäen hauta 1 on näistä vanhin ajoittuen viikinkiajan lopulle, 1000-luvun alkupuolelle. Kuralan Ristimäen esiliinan leveälle spiraalikoristeelle löytyy lähin vastine Kirkkomäen haudasta 27, joka ajoittuu nuorimman rahalöytönsä perusteella aikaisintaan 1000-luvun puoliväliin, siis ristiretkiajalle. Ravattulan Ristimäen hauta 41/2016 on vuoden 1200 vaiheilta ja siten selvästi edellisiä nuorempi. Hetkellisestä muoti-ilmiöstä ei voi puhua, kun samaan kuosiin on kudottu vaatetuskangasta ainakin parin sadan vuoden aikana.

Kolmesta tekstiilistä kaksi on ollut varmasti hamekankaita. Kirkkomäen kangaskin oli kiinnitetty olkasolkeen ja on voinut olla hameesta, vaikka sitä ei pukurekonstruktioon aikoinaan sel-laiseksi tulkittukaan. Laadultaan karkeinta on Kuralan Ristimäen hamekangas, jonka loimen tiheys on 7 lankaa/cm,

kuteen tiheys 6–7 lankaa/cm. Hienointa on Ravattulan Ristimäen mekkokangas, jonka loimen tiheys on 10–12 lankaa/cm ja kuteen tiheys 8–10 lankaa/cm. Kirkkomäen kangas asettuu tiheydeltään näiden väliin.

Löydöt osoittavat, että värin vaikutus sidoksessa on ollut tunnettu ja sitä on käytetty Turun seudulla ainakin 1000-luvun alusta 1200-luvulle. Onko kukon-askelkuvioinen kangas ollut rautakauden lopulla ja keskiajan taitteessa yleisempi kuin näiden kolmen löydön perusteella on pääteltävissä? Onko sen käyttö rajoittunut vain tiettyyn vaatteeseen, hameeseen? Näihin kysymyksiin saataneen vastauksia uusien tekstiililöytöjen myötä – tai kun vanhoja löytöjä tutkitaan uudelleen.

Kiitokset

Helena Honka-Hallilalle ja Hannele Könkäälle, jotka ystävällisesti lukivat tekstin ja tekivät siihen hyviä täsmennyksiä.

Lähdekirjallisuutta

- Gleba, Margarita and Mannering, Ulla (ed.) 2012. *Textiles and Textile Production in Europe from Prehistory to AD 400*. Ancient Textiles Series Vol. 11, Short Run Press, Exeter.
- Grömer, Karina 2010. *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa. Geschichte des Handwerkes und Kleidung vor den Römern*. Naturhistorisches Museum Wien.
- Silver, Minna ja Uino, Pirjo (toim.) 2020. *Tiedenainen peilissä. Arkeologian professori Ella Kivikosken elämä ja tutkimuskentät*. Sigillum, Turku.

LOHIKÄÄRME JA SUDENHAMMAS

– *ennallistuksia viikinkiajan keihäänkärjistä*

MIKKO MOILANEN

Keihäänkärkiä tunnetaan viikinkiajalta Suomesta noin tuhat kappaletta. Keihäs on ollut etenkin nuoremmalla rautakaudella yleisin asetyyppi, kenties siksi että keihäänkärki oli suhteellisen helppo valmistaa ja siihen meni vähemmän raaka-aineita kuin vaikkapa miekkaan. Osa Suomen keihäänkärjistä voi olla jopa kotimaista valmistetta. Keihäitä oli pääsääntöisesti kahdenlaisia: heittokeihäitä sekä työntökeihäitä.

Viikinkiajan keihäänkärkiä on yleensä tutkittu muotopohjaisen luokittelun perusteella. Käytetyin on edelleen norjalaisen Jan Petersenin typologia, jossa keihäänkärkityypit nimettiin aakkosten mukaan aikajärjestyksessä. Aineistoa on sittemmin karttunut ympäri Skandinaavia, joten nykyään tunnetaan runsaasti sellaisia keihäänkärkiä, jotka eivät taivu mihinkään Petersenin määrittelemään tyyppiin. Suomessa ainakin Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander on tarkastellut perusteellisemmin Petersenin G-tyyppin keihäitä ja Kristina Creutz M-tyyppin kärkiä. Lehtosalo-Hilanderin huomio kiinnittyi erityisesti G-tyyppien putkien hopeakoristeluun ja sen pintaan kaiverrettuihin eläinaiheisiin.

← Laukon kartanon keihäänkärki ja yläkuvassa sen ennallistus. KUVAT MIKKO MOILANEN

Olen viime vuosina tehnyt museoille viikinkiaikaisten miekkojen ennallistuksia, mutta joukkoon mahtuu pari keihästäkin, joiden valmistus on ollut mielenkiintoista ja avannut uusia näköaloja rautakauden sepän taitoihin. Kerro tässä lyhyesti kahdesta keihäänkärjen ennallistuksesta.

Sudenhammaskoristeinen keihäs Laukosta

Vesilahden Laukon kartanon mailta löydetty massiivinen Petersenin M-tyyppin keihäs edustaa viikinkiajan lopun suurta työntökeihästä parhaimmillaan. Koko keihäänkärki on noin 67 senttimetriä pitkä. Keihäs on edelleen melko hyvässä kunnossa terineen kaikkineen, vaikkakin sitä peittää kauttaaltaan tasainen ruostekerros, joka estää näkemästä pinnan alle. Apuna ennallistuksen laatimisessa käytettiin röntgenkuvausta, joka paljastaa terän koristeet. Erilaiset teräkset ruostuvat eri tavoin, mikä voidaan havaita röntgenkuvasta, kuten myös ruosteen alla piileskelevät mahdolliset ei-rautaiset metalliupotukset ja -pinnoitteet.

Kuten monissa Petersenin M-tyyppin keihäänkärjissä, Laukon keihäessäkin tuli esiin ns. sudenhammaskoristelu. Keihäänkärjen lehdessä näkyy erilaisista

rauta- ja teräslaaduista yhdistelty, terävää hammasrivistöä muistuttava kuviointi. Hammastus on saatu aikaan yhdistämällä kahta erilaatuista terästä niin, että ensin kumpikin teräslatu on isketty täyteen lovia samalla välistyksellä ja sitten lovit on asetettu vastakkain ja osat ahjohitsattu yhteen. Keihäänkärjen lehti on koottu kaikkiaan viidestä osasta, ja putki on vielä erillinen kuudes osa.

Ennallistettavan keihäänkärjen osien yhteen liittämiseksi käytettiin ahjohitsaustekniikkaa. Menetelmässä yhteen hitsattavat kappaleet lämmitetään korkeaan lämpötilaan (n. 1000–1300 astetta) ja vasaroidaan toisiaan vasteen alasimen päällä, jolloin lähes sulat pakan osasten liitospinnat sulautuvat toisiinsa kiinni. Tekniikasta käytetään termiä ahjo- tai pajahitsaus, ja se oli rautakaudella perustekniikka liitettäessä rautaisia kappaleita toisiinsa.

Laukon keihäänkärjen kohdalla haasteeksi tuli arvioida eri osasten mitat, jotta takomalla muotoiltava keihäänkärki vastaisi mahdollisimman hyvin alkuperäistä sekä mitoiltiin että sudenhammaskuvioita. Materiaaleina käytettiin esikuvan mukaisesti pelkistämällä valmistettua, esiteollista rautaa ja terästä, joiden koostumus oli melko epätasainen, aivan kuten viikinkiajallakin.

Keihäänkärki taottiin hyvin pitkälle muotoonsa, minkä jälkeen se karkaistiin eli kovetettiin jäähdyttämällä nopeasti öljyssä. Hionta ja kiillotus oli vain vähäistä, ja sillä pyrittiin lähinnä puhdistamaan

kärjen pinta. Ainoastaan putken fasetteja muotoiltiin viilaamalla, kuten on varmasti tehty muinaisuudessaakin. Lopuksi keihäänkärjen lehtiosa käsiteltiin hapolla sudenhammaskuvioinnin esiin saamiseksi. Haplo syövyttää ja värjää erilaisia rauta- ja teräslatuja eri tavoin, ja sen vuoksi sepän on ollut ensiarvoisen tärkeää tietää, mitä materiaaleja hänellä on ollut käytettävissään.

Euran Osmanmäen lohikäärme

Osmanmäen Petersenin G-tyyppin keihäänkärki oli edellistä rikkaammin koristeltu. Sen terässä oli damaskointia, jolla keihäänteriä on koristeltu läpi koko viikinkiajan. Damaskointi-termi on paljon arkikielessä käytetty, vaikkakin parempi nimitys olisi kuvioteräs, sillä kuviot on valmistettu yhdistelemällä erilaisia rauta- ja teräslatuja tietynlaisen kuvioinnin aikaan saamiseksi.

Kuvioterästä valmistettaessa luodaan pakka, joka koostuu vuorottelevista kerroksista rautaa ja terästä. Pakka ahjohitsataan ensin yhtenäiseksi vasaroimalla sitä korkeassa lämpötilassa ja venytetään sitten tangoksi jatkamalla vasarointia taontalämpötilassa. Tämän jälkeen tanko voidaan kiertää akselinsa ympäri ruuvi-kierteelle.

Viikinkiajan alun keihäänkärjissä, joita on meiltä löytynyt varsin vähän, on käytetty tällaisia kierrettyjä pakkoja yleensä kahdesta neljään. Pakat on ahjohitsattu osaksi keihäänkärjen lehden

rakennetta niin, että niiden sivuille on liitetty kuvioimatonta, parempaa terästä, josta muodostuvat keihäänkärjen leikkaavat reunat sekä itse terävä kärki. Näin valmistettiin Osmanmäen keihäänkärkin. Keskimmäisenä on rautainen ydin, josta taottiin myös keihäänkärjen putki-osa. Sen molemmilla puolilla on kierretty kuvioteräsvartaat, joiden ulkopuolella teräspalkit muodostavat keihäälle kovan terän ja kärjen. Materiaaleina oli jälleen kierrätetty, esiteollinen rauta ja teräs, joka oli mahdollisimman lähellä viikinkiaikaista.

Keihäänkärjessä herättivät huomiota etenkin putken hopeointi ja siihen tehdyt kaiverretut kuviot. Sekä hopeointi että kuviointi tehtiin vasta, kun kärki oli taottu muotoonsa, karkaistu ja hiottu. Hopeakoristelu alkaa esiintyä viikinkiajan lopulla, ja sitä tavataan erityisesti G- ja M-tyyppien keihäänkärkien putkissa. Putket näyttävät yhtenäisellä hopealevyllä pinnoitetuilta, vaikka tosiasiassa koristelu toteutettiin iskemällä hopeisia lankoja tai levyjä liuskoja aivan toisiinsa kiinni niin, että niiden saumat eivät näkyneet. Hopeapintaa koristeltiin kaivertamalla siihen nauha-eläinkuvioita. Joskus nämä kaiverretut urat täytettiin vielä pikimustalla niellolla, joka oli hopean, lyijyn, rikin ja kuparin seos. Nauhaeläimet olivat useimmiten

↓ Osmanmäen keihäänkärjen ennallistuksen osat ennen niiden liittämistä yhteen.

KUVA MIKKO MOILANEN

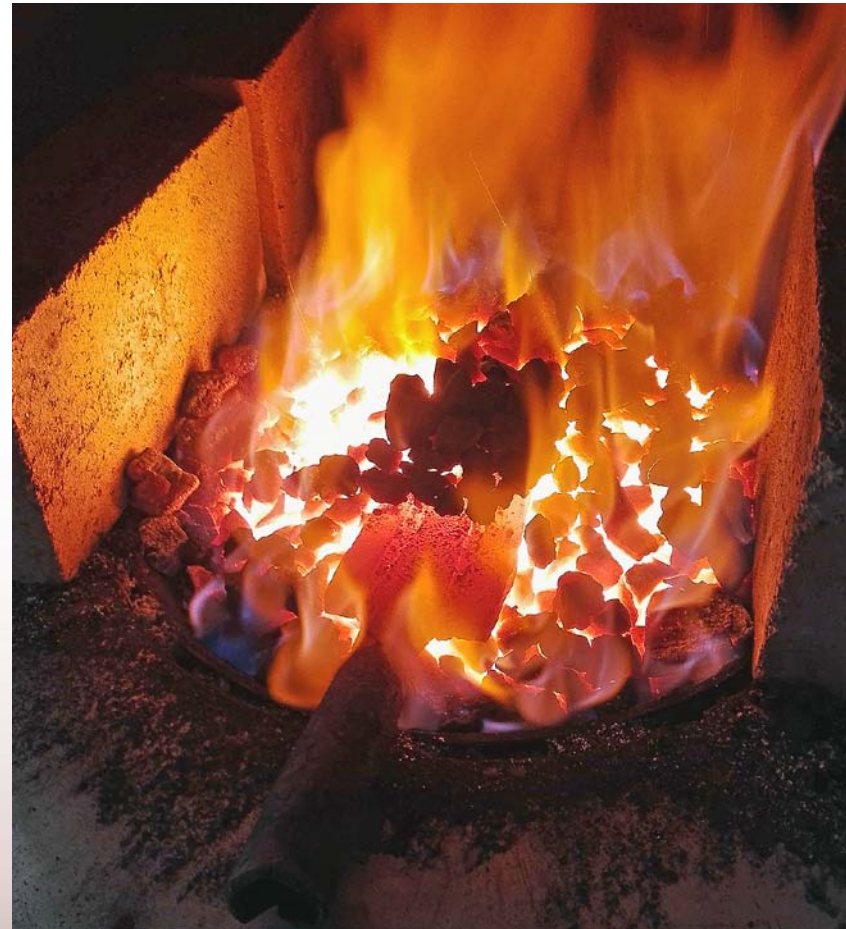

käärmemäisiä esittäen kenties lohikäärmeitä, ja joskus näiden nauhaeläinten keskellä oli kultaustakin.

Käytetystä hopeointitekniikasta on esitetty erilaisia mielipiteitä, mutta todennäköisesti se oli puhtaasti mekaaninen, eli koristelangat vasaroihin kiinni karhennettuun raudan pintaan. Karhennuksen saattoi tehdä erityisellä veitsellä tai taltalla, pääasia oli, että raudasta saatiin nousemaan teräviä harjanteita suoraan ylöspäin. Pehmeät hopealangat oli helppo vasaroida kiinni harjanteisiin, minkä jälkeen pinta tasoitettiin ja kiillotettiin. Samankaltaista tekniikkaa käytetään edelleen Kaukoidässä ja Intiassa.

Putken hopeointi vei yllättävän paljon aikaa, ja hopealankaa tarvittiin metritolkulla, jotta putken pinta saatiin peitettyä kokonaan. Hiontavaraa hopeapinnassa ei juurikaan ollut, vaan kiillotus täytyi tehdä rautaisella, sileällä kiillotuspuikolla. Kuuluisa ”nauravan lohikäärmeen” kuvio tehtiin hopeapintaan käsin kaiver- tamalla. Loppujen lopuksi työhön upposi viikkoja, sillä hopeointitekniikoita piti ensin kokeilla toimivan tekniikan ja oikeanlaisten työkalujen löytämiseksi.

Keihäs on ollut rautakaudella eräänlainen jokamiehen ase. Kauttaaltaan koristellut keihäänkärjet ovat olleet kuitenkin työläitä ja vaikeita valmistaa, ja täten ne ovat olleet aikansa arvoesineitä kuten miekatkin.

↑ Keihäänkärkeä lämmitetään ahjossa osien yhteenliittämistä varten. KUVA MIKKO MOILANEN

↑ Keihäänkärjen putki voitiin hopeoida vasaromalla sen karhennettuun pintaan hopealankoja vieri vieren. Kun langat vasaroidaan tasaiseksi, muistuttaa lopputulos yhtenäistä hopeapintaa. KUVA MIKKO MOILANEN

Euran Osmanmäen keihäänkärjen ennallistus, jonka terässä on kuvioteräspaneeelit ja putki on hopeoitu. Koristeornamenttina kuuluisa ”naurava lohikäärme”. KUVA MIKKO MOILANEN

Kirjallisuutta

- Creutz, K. 2003. Tension and Tradition. A study of Late Iron Age spearheads around the Baltic Sea. *Theses and papers in archaeology N.S. A 8*. Stockholm.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1985. Viikinkiajan aseista: leikkejä luvuilla ja lohikäärmeillä. *Suomen Museo* 92: 5–36.
- Leppäaho, J. 1964. Späteisenzeitliche Waffen aus Finnland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 61. Helsinki.
- Petersen, J. 1919. De Norske Vikingesverd: En Typologisk-kronologisk Studie over Vikingetidens Vaaben. *Videnskapselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse No. 1*. Kristiania.

Metsäkaartilaisia etsimässä

– Jatkosodan aikaisia piilo- ja pakopaikkoja

RIKU KAUHANEN

Sotilaskarkuruutta tutkineen historioitsija Jukka Kulomaan mukaan arviolta 32 000 suomalaista vältteli sotilaspalvelusta tai karkasi rintamalta jatkosodan (1941–1944) aikana. Määrä vastasi 5% armeijan kokonaisvahvuudesta. Vaikka sotilaskarkuruus oli suhteellisen laaja ilmiö, jätti vain pieni osa karkureista pakoilunsa yhteydessä fyysisiä jäännöksiä tutkittavaksi. Väitöskirjaa varten tekemässäni tutkimuksessa näitä kohteita tarkastellaan arkeologian ja folkloristikan näkökulmista. Arkeologia tarkoittaa kohteiden etsimistä, tunnistamista ja dokumentointia kun taas folkloristiikka kattaa kohteisiin liittyvän perimätiedon eli muistitiedon tutkimuksen. Usein kohteet voi löytää ainoastaan paikallisten oppaiden avustuksella tai perimätiedon perusteella.

Metsäkaarteista on tehty vain vähän aikaisempaa tutkimusta. Edellä mainittu

Kulomaa on käsitellyt sotilaskarkuruutta väitöskirjassaan (1995), jossa selostetaan myös kotirintaman karkureiden ja metsäkaartiin piilottelun tapoja sekä näiden etsintöjä. Toimittaja Jukka Rislakki on kirjoittanut pääkaupunkiseudun ja myös muiden kaupunkien aktiivista kommunistista vastarintaa harjoittaneista ”metsäkaarteista” teoksessaan Maan alla (1985). Muistitietoa nimenomaan vastarintaan osallistuneista metsäkaarteista on koottu Kansan Arkistoon, minkä lisäksi jotkin museot ja yksityistahot ovat keränneet muistitietoa.

Koska metsäkaartit olivat pääasiassa organisoimattomia ”porukoita”, ei heistä kertynyt itse tuotettua arkistoaineistoa. Kirjeenvaihto kotiväen ja toverien kansa lienee hävitetty heti lukemisen jälkeen mahdollisena todistusaineistona. Pääasiassa metsäkaartilaisista on jäänyt arkistoaineistoja Valtiollisen poliisin ja

muiden heitä jahdanneiden viranomais-ten toimesta.

Yksi tutkituimpia metsäkaartilaisalueita on Kolari Pohjois-Suomessa. Siellä kohteita on paikannettu myös arkeologisissa inventoinneissa. Paikantajina ovat toimineet museonhoitaja Hilka Oksala vuonna 2000, Metsähallituksen inventoija Inga Nieminen 2014 ja Kolarin museolla työskennellyt Arttu Tokoi keskitetysti 2019. Toimittaja Markku Tasala on myös julkaissut Kolarin kaartin vaiheista kirjan vuonna 2000. Osa Kolarin kaartilaisista pakeni sodan aikana rajan yli länsinaapurisiin, ja erikoisuutena Ruotsin Luulajassa heistä tehtiin tutkimus opettajakorkeakoulussa 1985.

Karkureiden jäljillä

Asevelvollisuuden pakoilulla on Suomessa yhtä pitkä historia kuin sodillakin.

← Kerkolannummella Kuusjoella sijaitseva metsäkaartilaisten korsi suuren kuusen juurella. Yksi piileskelijöistä oli radio-mekaanikko, ja tähän korsiin mailman uutiset saatiinkin satunnaisesti tavattujen tuttuun lisäksi radion välityksellä. Paikan valintaan vaikutti lähellä ollut Valtion viljamakasiini. Korsi on hävinnyt metsähakkuissa. KUVA RIKU KAUHANEN

Sisällissodan aikana 1918 monet valkoisten ja punaisten pakko-ottoja pakoilleet lähtivät omien sanojensa mukaan ”käpykaartiin”, kun ensin valkoisten puolella senaatti Vaasassa ja sodan lopulla punaiset etelässä ottivat käyttöön asevelvollisuuden.

Talvisodassa karkuruus oli minimaalinen ilmiö. Sen sijaan jatkosodan alkaessa esimerkiksi talvisodan traumat, pasifismi tai Neuvostoliittoon kallellaan oleva maailmankatsomus saivat monet mieluummin jäämään kotiin tai piiloutumaan kuin lähtemään hyökkäyssotaan, vieläpä Saksan rinnalla.

Kommunistiset vastarintaryhmät aktivoituvat kesällä 1941 vastustaakseen Suomen hallitusta. Vastarintaliikkeiden sabotaasitoiminta jäi vaatimattomaksi, ja valtaosa sen jäsenistä pidätettiin. Karkuruus jäi usein lyhyeksi, ja piileskelyyn riitti käytännössä koti tai lähimetsä. Jotkut, kuten Lahden Vesijärven saariin paenneet tai Ruskolla ja Maskussa toiminnut metsäkaarti, rakensivat kesällä 1941 havumajoja asumuksiksi.

Talven lähestyessä 1941 monet karkurit tulivat ihmisten ilmoille ja ilmoitautuivat viranomaisille. Eräät Turun lähiympäristössä piileskelleet saivat kaverinsa vuokraamaan heille kaupungista asunnon, jossa he onnistuivat asumaan useamman kuukauden viranomaisien huomaamatta.

Jotkut jäivät metsiin ja rakensivat korsun kaltaisia rakennelmia. Nämä olivat yleensä hirsistä tehtyjä lämmitettäviä asumuksia, joissa oli makuulaverit. Jotkut karkurit taas rakensivat salahuoneita tai muita piilopaikkoja koteihinsa. Juuri ennen sodan alkua Helsingin Kalliossa vastarintaliikkeen jäsenet tekivät Aleksis Kiven katu 14B:n kellarikerrokseen ”panssarikämpän”, johon pääsi savu-putkista tehdyn salaluukun kautta.

Toisinaan viranomaiset ja metsäkaartit kahakoivat, ja näiltä paikoilta on löytynyt

sodan jälkeenkin jälkiä taistelusta, kuten luodinreikiä puissa ja hylsyjä. Metsäkaartit ovat käyttäneet ja jättäneet jälkeensä myös viestien vaihtamiseen käytettyjä puita, joiden juurenkoloihin viestit on kätetty. Tällainen on paikannettu Kolarissa. Helsingissä Haagan puiston puiden juuria käytettiin kirjeenvaihdossa.

Joillakin paikoilla on myös ollut tilapäishautoja menehtyneille kaartilaisille. Esimerkiksi syksyllä 1941 surmansa saaneen kaartilaisen veljet kätkivät hänet suolaan säilöttynä tilapäishautaan, josta hänet siirrettiin hautausmaalle sodan jälkeen. Paikalla on edelleen nähtävissä painanne ja muistokyltti, jossa lukee: ”Metsäkaartilainen Otto Kyrö oli tässä haudassa suolattuna v. 1941–1945 neljä vuotta”.

Monien karkuruus jatkui tai joillakin se vasta alkoi asemasodan aikana 1942–1944. Tänä ajanjaksona poliisit saivat tutkittavakseen useita epäilyttäviä havaintoja ja löytyneitä korsi- ja puolilla Suomea.

Vakavampi ongelma karkuruus oli ensimmäistä kertaa talvella 1941, kun joukot olivat äärimmäisen rasittuneita. Varsinainen tulva karkureita koettiin kesällä 1944 rintaman romahdettua aluksi Karjalankannaksella ja myöhemmin Laatokan pohjoispuolella. Heidän jäljiltään lienee syntynyt lähinnä poteroita ja tulisijoja Saimaan saariin, minne monet karkurit suunnistivat.

Kansa Taisteli -lehteen kirjoittanut Eino Heikkilä muisteli kesäkuuta 1944 Lappeenrannassa, jonne hän oli saapunut toipumislomalta. Evakuoidussa kaupungissa ja minimivahvuisen varuskunnan

Vakavampi ongelma
karkuruus oli ensimmäistä kertaa talvella 1941, kun joukot olivat äärimmäisen rasittuneita.

keskuudessa pyöri kymmenien miesten porukoita, jotka kävivät muina miehinä syömässä kasarmilla ja painelivat sitten rantaan pelaamaan korttia tai makailemaan. Rantatörmän puiden juurelle oli Heikkilän mukaan kaivettu yösjaksi poteroita, joiden pehmikkeenä oli olkia. Lopulta apuun saatiin sotapoliisit, jotka pidättivät miehet.

Viranomaiset saivat kesällä myös ”raskaammin” leiriytyneitä metsäkaartilaisia tutkittavakseen. Koitereen saaresta Pohjois-Karjalassa tavattiin kesäkuun lopussa kuuden miehen porukka ja näiden 4 x 2 x 2 metrin kokoinen korsi, johon oli otettu ikkuna läheiseltä Enso-Gutzeitin kämpältä. Syvemältä saaresta löytyi vielä yhden pakolaisen pontikanteoastioita.

↓ Kolarin metsäkaartilaisia pakeni rajan yli Ruotsiin, jossa heidät pidätettiin vuoden 1942 lopulla hiilimiilun viereen rakennetusta korsusta. KUVA ETELÄ-SAIMAA 13.1.1943

9 suomalaista kommunistia pidätetty Ruotsissa.
Aseistetut miehet piileksivät metsässä.
Laaja salatoiminta paljastumassa.

← Helsingin kommunistiseen vastarintaliikkeeseen kuuluneet rakensivat kesäkuussa 1941 tämän Kalliossa, Aleksis Kiven katu 14B:ssä sijaitsevan talon kellarikerroksen hiilivarastoon salahuoneen, ”Montun” eli ”Panssari-kämpän”. Kämpää paljastui neljän kuukauden jälkeen. KUVA RIKU KAUHANEN

Esimerkkejä Kuusjoelta ja Vantaalta

Varsinais-Suomen Kuusjoella paikalliset esittelivät toukokuussa 2018 tarkastuksen yhteydessä useita paikkoja, jotka on liitetty metsäkaartilaisiin. Keskeinen paikka on Aniannotkolla kohta, jossa työvelvollisuutta vältellyt kaartilainen kuoli poliisin luotiin paetessaan kahden muun kanssa viranomaisia. Hänen kuolinpaikallaan oli pitkään sodan jälkeen tovereiden pystyttämä matala puinen risti, joka on maaduttuaan kadonnut. Mukana olleen informantin avustuksella kohta löytyi, kun hän kertoi sen olevan paikassa, missä ”viisi haapapuuta kasvaa vierekkäin”.

Toinen kiinnostava paikka on Prännikallio (ruots. Bränna, polttaa), joka on vanhastaan ollut pontikankeittopaikka. Kuusjoen metsäkaartilaisiin kuuluikin vanhoja pontikkatehtailijoita. Taidoista oli hyötyä, sillä he tiesivät hyviä piilopaikkoja, joiden lähettäviltä sai raikasta vettä. Paikalliset isännät piilottelivat kaartilaisia maillaan. Metsäkaartit saivat piilopaikan, ruokaa ja viljaa vastineeksi siitä, että keittivät isännille pontikkaa. Yksi maastotarkastuksella keväällä 2018 mukana ollut kertoi löytäneensä Prännikalliolta vielä 1980-luvulla pontikkapanun kappaleita. Tämä kertoo, että hyvää piilopaikkaa käytettiin sodan jälkeenkin.

Olavi Nurmi on kirjoittanut kiinnostavasti alueen metsäkaarteista kirjassaan

Kivenhakkaajan vaimo (1983). Hänen mukaansa metsäkaartilaiset olivat ”kovia kommunisteja”. Haastatteluissa 2018 kuitenkin korostui näkemys heistä ”laiskoina pontikankeittäjinä” ja todettiin, että kommunistisen aatemaailman roolia on pahasti liioiteltu.

Helsingin alueen metsäkaartilaisilla oli käytössään ”kalliokorsu” Vantaan Laajavuorella. Alueella piilotteli Jukka Rislakin mukaan yksitoista kaartilaista kesällä 1941. Yksi vartiossa ollut ammuttiin, kun eräs kaartilaisista oli käynyt kotonaan saunomassa ja kiinni jäätyään neuvoitiin korsiin. Korsi on suurehko kallion ja kivien muovaama ”luonnon huone”. Laajavuoren alue on säilynyt puistona Vantaan kasvettua sen ympärille. Korsi on yhä suhteellisen helposti löydettävissä ja viiden minuutin kävelymatkan päässä Martinlaakson asemalta. Jäänteitä metsäkaartin oleskelusta ei kuitenkaan ole.

Laajavuorelta löytyy muutenkin piilopaikoiksi sopivia kohteita. Yhdeltä näistä havaittiin tarkastuksessa 7.8.2020 merkkejä äskettäisestä juhlinnasta: runsaasti tyhjiä oluttölkkejä ja nuotio. Vaikuttaa siltä, että paikalla on pidetty ”koronabileitä”. Aluetta on siis jälleen käytetty poikkeusaikojen kiellettyyn kokoontumiseen. Kuten jo vuonna 1941, sieltä pääsee nykyisinkin pakenemaan lehvästön suojassa useisiin suuntiin, jos viranomaiset olisivat lähestymässä.

Katoavaa kaartia

Metsäkaartien jälkiä on löydettävissä ympäri Suomen, mikä kertoo ilmiön olevan kirjaimellisesti maanlaajuinen. Viimeisen parin vuosikymmenen aikana monet korsut ja kaivannot ovat kuitenkin luonnollisten prosessien myötä kadonneet, samoin muistelijoiden määrä on vähentynyt ja vähenee jatkuvasti. Toisaalta myös ihmisen toiminta, kuten metsänhakkuut ja maanviljely ovat hävittäneet kohteita ja muokanneet maisemaa.

Muinaismuistolaki ei metsäkaartilaisien korsuja suojele, mutta paikallisten aktiivien sekä eräiden virallisten tahojen ansiosta kiinnostusta korsiin ja niiden säilyttämiseen on onneksi olemassa. Virallistakin kiinnostusta on, sillä Metsähallituksen arkeologisissa inventoinneissa on paikannettu joitakin kohteita. Kolarissa ovat paikalliset kunnostaneet 1970-luvulla yhden korsun matkailunähtävyydeksi, ”Kärsimysten majaksi”, joskaan ajalle uskollista restaurointiä ei tehty.

→ Kalliokorsu Vantaan Myyrmäen Laajavuorella. Yksitoista metsäkaartilaista piilotteli tässä luonnonmuovaamassa ”kalliokorsussa” kesällä 1941. Alueella on myös muita korsumaisia kalliomuodostelmia, joita lienee myös käytetty piileskelyyn. KUVA RIKU KAUHANEN

Metsäkaartien historia ja vaiheet ovat Suomen historiassa erikoinen luku, joka on toisaalta marginaalinen, toisaalta yleisessä tiedossa. Ainakin paikallisyhteisöjen yhteiseen muistamiseen metsäkaarteilla on ollut suuri vaikutus, joka usein konkretisoituu tietystä paikasta. Jotain kertoo sekin, että Kuusjoella sotaaikana lapsuutensa elänyt pystyi vielä liki 75 vuoden jälkeen neuvomaan tarkan paikan, missä yksi metsäkaartilainen oli kuollut 1944.

Lähteet

Heikkilä, Eino. Muistoja Lappeenrannasta kesällä 1944. *Kansa Taisteli* 11/1971. 330–331.
Haastattelut Kuusjoella 4.5.2018 ja 18.5.2018. Tekijän hallussa.
Kansallisarkisto, Helsinki
Valtiollisen poliisin I arkisto. 2978
Sodat ja niistä johtunut toiminta 1910–1940.

Valtiollisen poliisin Joensuun alaostaston arkisto. 43.
Vuosien 1939–1944 sodat, Väli rauha ja rauhan-sopimus ja niiden aiheuttama lainsäädäntö, Laiton rajaliikenne 1941–1948.
Kulomaa, Jukka. 1995. *Käpykaartiin? 1941–1944 Sotilaskarkuuksien Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Painatuskeskus Oy.
Nieminen, Inga. 2014. Kolarin pohjoisosan kulttuuriperintöinventointi 2014. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=126147&tyyppi=pdf&kansio_id=27 (4.1.2020)
Nurmi, Olavi. 1983. *Kivenhakkaajan vaimo*. Turku.
Oksanen, Hilka. 2000. Kolarin Arkeologinen inventointi 1997–2000. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=102584&tyyppi=pdf&kansio_id=27 (4.1.2020)
Rislahti, Jukka. 1985. *Maan alla: Vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941–1944*. 2. PAINOS. Porvoo.
Tasala, Markku. 2000. *Metsäkaarti. Kolarin metsäkaartin jatkosota ja rauha*. Oulu.
Tokoi, Arttu. 2019. Toisen maailmansodan aikaiset metsäkaartilaiskohteet Kolarissa Venejärven ja Vaattojärven kylien ympäristössä. Arkeologinen inventointi. Turun yliopisto, arkeologia.

↑ Toveri-Lehti oli Entisten Sotilaiden 1945–1947 julkaisema lehti. Yhdistykseen kuului mm. metsäkaartilaisia ja 1918 punaisten puolella taistelleita. Metsäkaartilaisien ”omassa lehdessä” on kuitenkin valitettavan vähän muisteloja varsinaisesta kaartilaisuudesta. Ensimmäinen numero toukokuulta 1945. KUVA RIKU KAUHANEN

HANNA LEHMUSTO

HISTORIAN ELÄVÖITTÄMINEN HARRASTUKSENA

Mikä historianelävöitys?

Wikipedia-määritelmän mukaan historianelävöitys on historian harrastamista, jossa pyritään luomaan tavoitellun aikakauden ympäristö mahdollisimman todennäköisenä ja ennallistamaan kohteena olevan aikakauden elämä sellaisena kuin se on ollut.

Suomessa elävöitetään aikakausia kivi-kaudesta toiseen maailmansotaan – ja vintageharrastuksen piiristä löytyy piirteitä myös vielä nuoremman aikakauden elävöityksestä. Eniten Suomessa on keskiajan ja rautakauden lopun harrastajia, mutta esimerkiksi Yhdysvalloissa sisällissodan aika on erittäin suosittua.

Historiaa voi elävöittää monella tasolla. Esimerkiksi pyrkimällä tarkkaan historiallisuuteen siinä määrin kuin katsoo sen itselleen sopivaksi, mukavaksi ja mielenkiintoiseksi. Joillekin tarkka historiallisuus ei ole ollenkaan tärkeää. Historianelävöityksen näkyvimmit muodot ovat varmasti kesällä joka puolella Suomea järjestettävät historialliset markkinat, mutta näiden lisäksi harrastajat järjestävät tapahtumia keskenään, ilman yleisöä.

Maailmalla erotetaan toisistaan kaksi termiä, *living history* ja *reenactment*. Näistä jälkimmäinen, uudelleen esittäminen tai uusintanäytös, keskittyy tietyn tapahtuman, usein jonkun taistelun, ennallistamiseen. Living history, elävä historia, on yleisemmin käytetty termi historiallisissa ja arkeologisissa ulkoilmamuseoissa ja arkisissa askareissa, jotka eivät ole niinkään tarkasti sidottu tiettyyn historialliseen tapahtuman päivämäärään. Suomessa vastaavaa erottelua ei juuri tehdä.

Oma taustani on lähes kahden vuosikymmenen ajalta keskiajan (1300-luvun) ja rautakauden lopun elävöityksessä. Menneisyydestä innostuminen on johtanut myös arkeologian yliopisto-opintoihin. Tämä yhdistelmä onkin johtanut elävöittäjien ja museoiden yhteistyöhön esineiden ennallistamisessa, vapaa-

Elävöittäminen voi ulottua myös makuumaailmaan: kuvan pataruoka on loihdittu viikinkiajalla saatavilla olleista aineksista.

← Tanskalainen elävän historian museo *Middelaldercentret Nykøbing Falster* tarjoaa hienot puitteet elävöitysharrastukselle.

KUVAT HANNA LEHMUSTO JA MIKKO PULLA

ehtoistyöhön linnoissa ja elävän historian museoissa, muinaisten käsityötekniikoiden opetteluun sekä myös kirjaimellisesti ovien avautumiseen museoiden varastoihin. Kiitosta antoisasta elävöittäjäyhteistyöstä on tullut myös museoiden puolelta. Koronavuosi 2020 on iskenyt ikävästi sekä historianelävöitykseen että arkeologiaan, mutta epäilemättä hienoja tilaisuuksia on tulossa myös jatkossa.

Historianelävöitys ja arkeologinen aineisto

Historianelävöitys etsii taustatietoa arkeologiasta, erityisesti kokeellisesta arkeologiasta, kulttuurihistoriasta, sekä vähemmässä määrin myös kansatieteestä, taide-, uskonto- ja poliittisesta historiasta. Arkeologinen aineisto kertoo sekä katsojalle että elävöittäjälle siitä, millaisessa materiaalisen kulttuurin ympäristössä ajanjaksolla ja alueella elettiin. Se antaa suuntaa siihen, millaisia varusteita elävöityskäyttöön hankkia. Monessa suhteessa historianelävöittäjiä ja arkeo-

↑ Piirakat paistuvat Ronneburgin linnan 1500-luvun keittiössä. KUVA HANNA LEHMUSTO

logeja kiinnostavat samat asiat, joskin lähestymiskulma on erilainen. Monet historianelävöittäjät ovatkin suorastaan arkeologisten artikkelien ja julkaisujen suurlukuttajia.

Millaisia kenkiä ihmiset pitivät, millaisista astioista he ruokansa söivät, millaisilla neuloilla ja miten he ompelivat vaatteensa? Arkeologinen aineisto tarjoaa vastauksia näihin varsin helposti, etenkin jos se on julkista ja helposti saatavuttavaa. Puuttavia palapelin paloja voi löytää myös vertailemalla. Esimerkiksi keskiajan Turun arkeologista aineistoa voi verrata muihin Itämeren rannikon kaupunkien aineistoon. Onhan Turulla ollut niihin tiiviitä kontakteja.

Kysymykset yhteiskuntaluokista ja niiden ilmenemisestä ulkonaössä ja omaisuudessa jäivät paljolti tulkinnan varaan. Mitä varhaisemmasta aikakaudesta on kyse, sitä vähemmän on kirjallisia aikalaislähteitä ja sitä enemmän on

Turun linnassa historiaa elävöittävät käsityöläiset pääsevät näyttämään taitojaan. Museovierailijat voivat seurata työskentelyä sekä tutustua entisajan käsityötekniikoihin. Ompelijan käsistä vakkaan kertyy monenlaista ihasteltavaa. KUVAT HANNA LEHMUSTO

nojauduttava arkeologiaan. Lopulta, vaikka miten paljon tutkisi, kysymysmerkkejä jää paljon eikä varmaa vastausta aina ole mahdollista saada edes kaikkiin materiaalsen kulttuurin kysymyksiin – aineettoman kulttuurin kysymyksistä puhumattakaan. Epävarmuus kuuluu asiaan, ja nykyajan vaatimuksille täytyy myös joskus omistautuneimmankin elävöittäjän antaa periksi esimerkiksi terveydellisten ja ympäristöseikkojen tähden.

Elävöittäjät hankkivat historiallista taustatietoa harrastukseensa museoista, kirjallisuudesta ja aikakauden taiteesta. Lähestymisen näkökulma on jo valmiiksi monitieteellinen, ja ensisijainen kiinnostus on historiallisuuden lisäksi käytännöllisyydessä, toimivuudessa ja ennallistettavuudessa. Historianelävöittäjät tekevät usein tarvikkeitaan itse, mutta kaikkea ei voi osata ja ammattimainen työn jälki vaatii tekijältään taitoa ja kokemusta. Siksi esimerkiksi asiansa osaavat suutarit ja savenväläjat ovat arvossaan. Paljon tehdään vaihtokauppaa osaajien kesken, esimerkiksi taotut saranat vaihdetaan neulakinnaslapsiin.

Arkeologisesta aineistosta löytyy epätäydellisyyksiä, kuten vaatteesta huomattavasti

erottuvia paikkalappuja, märkänä lommolle painuneita mutta silti käyttökuntoiseksi poltettuja keramiikka-astioita, kudontavirheitä kankaassa tai nauhassa. Tämä tuo menneisyyden ihmistä lähemmäs nykyharrastajaa ja antaa armollisuutta omaa käsityötä kohtaan.

Harrastamisen myötä esteettinen silmä kehittyy ja monesti mieltymykset ja pyrkimykset muuttuvat ajan myötä. Ei ole harvinaista, että henkilö, joka aluksi on kokenut viehättävimmiksi runsaat korut ja komeat ja kalliit kankaat, päätyykin vuosien myötä elävöittämään alempaa yhteiskuntaluokkaa – mutta kukin toimii tavallaan, eikä ole erityisen hyödyllistä tai edes aiheellista arvottaa erilaisia tapoja harrastaa.

Elävöittäjät museoyhteistyössä ja yleisötapahtumissa

Harrastuksessani minulla on ollut ilo osallistua erillisiin museossa järjestettviin elävän historian tapahtumiin sekä vapaaehtoistyöskentelyyn varsinaisessa elävän historian museossa ja historiallisten tapahtumien esittämisiin. Mielestäni yksi parhaimmista asioista näissä tilai-

suuksissa on ollut yleisön kanssa jutteleminen. Kun kaksi aivan eri taustoista tulevaa ihmistä pääsee keskustelemaan yhteisestä kiinnostuksen kohteesta, lopputulos on parhaimmillaan molemmille opettavainen ja samalla äärimmäisen viihdyttävä.

Elävöittäjille museoissa tai tapahtumissa tehtävä yhteistyö antaa mahdollisuuden päästä harrastamaan tavanomaisesta poikkeavaan, hienompaan ympäristöön ja esittelemään ja jakamaan omaa osaamistaan osana museoyhteisöä. Parhaimmillaan elävöittäjien ja museoiden yhteistyössä on mahdollisuus molemminpuoliseen iloon ja hyötyyn.

Ammattilaisuus ja harrastajuus limityivät muutenkin näissä tapahtumissa. Jotkut elävöittäjät ovat myös opiskelleet historia-alan ammattilaisiksi. Molemminpuolisella kunnioituksella yhteisen kiinnostuksen parissa tehdystä työstä hyötyvät sekä ammattilaiset että harrastajat. Ammattilaisten tietoa ja osaamista arvostetaan, ja he jakavat mielellään sitä innostuneelle kuulijakunnalle. Harrastajat soveltavat tietoa käytäntöön ja tarjoavat näin käytännön näkökulmaa esineiden käyttöön ja valmistukseen.

→ Harrastajia tutustumassa Tukholman *Historiska museet*'in kokoelmatiloihin. KUVA MIKKO PULLA

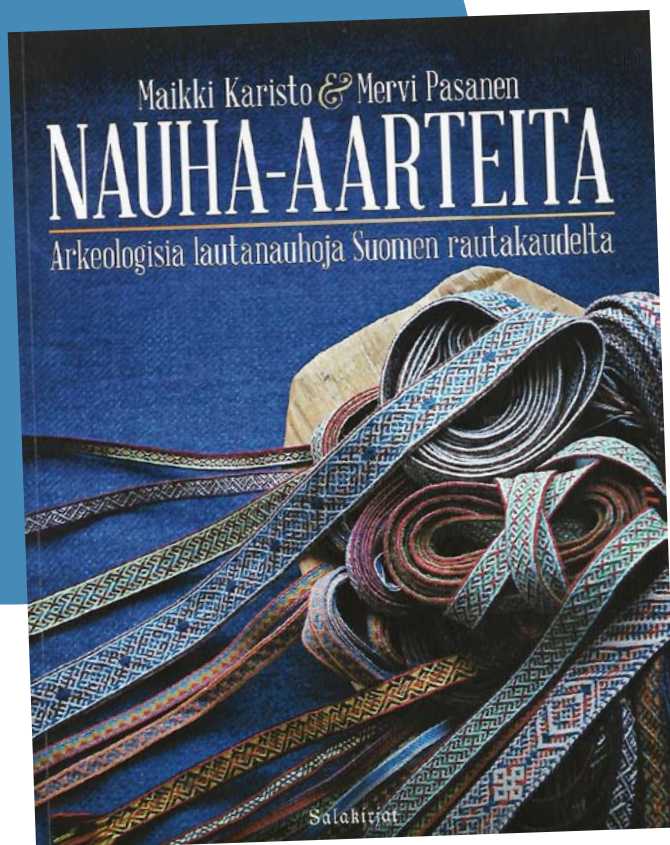
↓ Perinteisten käsityöiden taitajat esittelevät harrastustaan tanskalaisessa elävän historian museossa *Middelaldercentret Nyköbing Falster*.

Kuvassa vasemmalla esitellään villan kehräystä värtsinäällä. Oikealla on meneillään sorvaustyö polkusorvilla. KUVAT HANNA LEHMUSTO

//Elävöittäjät hankkivat historiallista taustatietoa harrastukseensa museoista, kirjallisuudesta ja aikakauden taiteesta.

Rautakauden kudotut aarteet kansien välissä

HANNA LEHMUSTO

Karisto, Maikki ja Pasanen, Mervi
Nauha-aarteita, arkeologisia lautanauhoja Suomen rautakaudelta, 274 s.
Salakirjat (2020)

Suomen rautakauden lopun ruumis- hautauksissa on pronssikorujen ja niitä peittävän myrkyllisen pronssihomeen ansiosta säilynyt edustava ja monipuolinen tekstiiliaineisto. Tämän perusteella on voitu ennallistaa kokonaisia muinaispukuja. Vähemmälle huomiolle ovat jääneet yksittäiset tekstiilipalat. Lautanauhoja on käytetty rautakauden vaatteissa kudotun kankaan päättelyyn ja huolitteluun, vaateen koristeluun ja kiinnittämiseen. Nyt Suomen rautakautiset lautanauhat on kerätty kirjaksi yksien kansien väliin.

Vuosikymmenien ajan arkeologisia lautanauhoja tutkinut kudonnan opettaja, tekstiilikonservaattori Maikki Karisto ja käsityömestari Mervi Pasanen ovat yhdessä tehneet kulttuuriteon julkaisemalla kirjan säilyneistä rautakauden nauhoista. Kirja sisältää myös kaikkien nauhojen kudontaohjeet. Pikkutarkassa tutkimustyössä on löytynyt myös joitakin ennestään tuntemattomia, Suomelle tyypillisiä tekniikoita. Jo Kariston ja Pasanen edellinen kirja *Omenaisia ja revonneniä – suomalaisia lautanauhoja* sisälsi muutamia rautakautisia malleja, mutta *Nauha-aarteita* -kirjassa niitä on peräti 56.

Kirjassa esitellään myös kalmistot, joista nauhat ovat löytyneet. Nauhojen kohdalla mainitaan, mistä vaatekappaleesta ne ovat alkuaan peräisin, tai mistä kohtaa hautaa nauhat ovat löytyneet. Kalmistot ajoittuvat viikinkiajan lopulta ristiretkiäälle, lähes tuhannen vuoden taakse. Mukana on löytöjä sekä läntisestä että itäisestä Suomesta.

Kokonaisen luvun verran esitellään suomalaisen nauhatutkimuksen historiaa ja aihetta tutkineita henkilöitä 1800-luvun lopusta tähän päivään. Arkeologisista nauhalöydöistä on tehty useampiakin opinnäytteitä, mutta varsinaiset julkaisut aiheesta ovat tähän asti keskittyneet lautanauhaan kansanperinteenä tai kudontatekniikkana painottamatta erityisemmin tekniikan historiaa. *Nauha-aarteita* on Suomen ensimmäinen arkeologisiin lautanhohihin keskittyvä teos, ja harvinainen myös kansainvälisesti. Kirjasta on tulossa englanninkielinen käännös.

Rautakautinen nauha-aineisto sisältää nauhoja yksinkertaisista erittäin monimutkaisiin, joten kirjan ohjeiden mukaan on mahdollista keskittyä kutomaan oman tasoisiaan nauhoja – heti

ei tarvitse olla mestari tai edes kokenut. Varmasti jo rautakaudella jotkut kutojat olivat erikoistuneita ammattilaisia, mutta käyttöön ja tuonpuoleiseenkin kävi myös vähemmän taitoa vaatinut nauha. Aivan vasta aloittelevalle kutojalle *Nauha-aarteita* -kirjassa ei kuitenkaan ole tekniikan perusohjeita, mutta niitä löytyy esimerkiksi Maikki Kariston kirjasta *Lautanauhat ja kutominen* vuodelta 2010. Heti kun taitaa ohjeen luke- misen ja kudonnan teknisen perustan, on mahdollista aloittaa tutustuminen myös rautakautisiin nauhoihin.

Siinä missä rautakauden lopun pronssikoru saattaa näyttää melko muuttumattomalta tuhannenkin vuoden jälkeen, mustuneet ja maatuneet tekstiilifragmentit eivät juuri paljasta, miten hienoista esineistä on aikoinaan ollut kyse. Karisto ja Pasanen ovat tehneet arvokasta työtä tuodessaan esille suomalaisen rautakautisen tekstiilityön näyttävyyttä. Tämä arkeologinen aineisto on luonteeltaan katoavaa, mutta nauhojen jäänteitä on Suomen alueella kuitenkin säilynyt harvinaisen paljon. Ne kertovat sekä rautakauden kädentaidoista, taitajista että vaatetuksen estetiikasta.

NORA KIVISALO

Varhainen Turku jälleen ajankohtaiseksi

– katsaus ARKSA-hankkeen webinaariin 23.1.2021

Tanja Ratilainen esitteli Turun museokeskuksen viime vuonna käynnistetyn ARKSA- eli Arkeologia saavutettavaksi -hankkeen, jonka toimintamuodoksi on valittu arkeologisten kokoelmien valokuvaus yhteistyössä vapaaehtoisten kanssa. Esineistä otetut tunnistekuvat liitetään Museon informaatioportaaliin (MIP), josta ne rajapinnan myötä siirtyvät valtakunnalliseen hakupalveluun Finnaan. Hankkeen päämääränä on digitaalisen kulttuuriperinnön säilyttämisen, avoimuuden ja saatavuuden edistäminen. ARKSA:n on tarkoitus jatkaa korona-ajan pilotista vakiintuneeksi osaksi museon vapaaehtoistoimintaa.

ARKSAN:n ensimmäiseksi kuvauskohteeksi on avattu Varhainen Turku -hankkeen (2005–2007) Tuomiokirkkotorin kaivauksien monipuolinen, yhteensä 21 460 löytöä käsittävä aineisto, joka on kokonaisuudessaan luetteloitu MIP-tietokantaan. Tuomiokirkkotorin kaivaukset (2005–2006) olivat lähtökohdiltaan ainutlaatuiset: ne olivat ensimmäiset varsinaiset kaupunkiarkeologiset kaivaukset, joissa kohteet voitiin tarkkarajaisesti valita nimenomaan tutkimuksen näkökulmasta. Yksi tutkimuksen tavoitteista oli kaupungin varhaisvaiheiden selvittäminen. Molempina vuosina kaivauksilla oli mukana vapaaehtoisia avustamassa löytöjen seulonnessa sekä PR-arkeologit jakamassa tietoa kaivauksien etenemisestä.

Janne Harjula kertoi Turun kaupunkikaivauksissa löytyneistä kirjoitusvälineistä, eli styluksista ja vahatauluista. Turun stylus- ja vahataululöytöjen levintä noudattaa keskiaikaisen Turun rajoja. Tuomiokirkkotorin löydöt muodostavat tässä poikkeuksellisen suuren löytöpiikin: noin 50 stylusta ja vähintään 15 vahataulua sekä runsaasti näiden katkelmia. Löydöt sijoittuvat Tuomiokirkon ja Akatemiantalon väliselle aukiolle, keskiaikaiselle Koulutorille, ja ne ajoittuvat 1300-luvun jälkipuolelta 1400-luvun jälkipuolelle. Suurin osa styluksista on puisia, ja nämä ovat säilyneet hyvin kaupungin keskiaikaisissa kerroksissa, kuten yleensä muukin orgaaninen materiaali. Styluksissa muodot vaihtelevat, jotkut ovat nuppi- tai pallopäisiä tai yläosaltaan kuppimaisia. Muutama erikoisempi löytökin on: näissä styluksissa tasoitus- pääksi on muotoiltu käsi. Suuri osa on kuitenkin yksinkertaisia, joskus vaikeasti identifioitavia puikkoja. Metallikärki on varma styluksen määrittäjä, toisaalta tunnistus onnistuu usein myös löytökontekstin avulla.

Vahataulukappaleiden keskittymä viittaa kouluun ja/tai kirkolliseen käyttökontekstiin. Niiden määrä on suurimmillaan 1400-luvun jälkipuolella, jolloin paikalla oli jo torikerros. Löydöt liittyivät vieressä sijainneeseen Katedraaliskouluun, ja täältä ne lienevät päätyneen paikalle maansiirron mukana toripintaa

rakennettaessa. Styluksien ja vahataulujen ”funktionaalisuus” vahvistaisi osaltaan löytöjen liittymisen katedraalikouluun. Löydöistä puuttuivat myös hienot, status-esineiksi mielletyt nahkaiset vahataulukotelot, joita sen sijaan on löytynyt läheiseltä Åbo Akademin tontin kaivaukselta.

Aki Pihlman esitteli laajan valikoiman erilaista historiallisen ajan keramiikkaa Varhainen Turku -hankkeen kaivauksilta Tuomiokirkkotorilta ja laajemminkin Turun kaupunkikaivauksilta 1300-luvulta alkaen. Jo 1200-luvun jälkipuolen kerrostumista tunnetaan länsieurooppalaista tuontikeramiikkaa yhdessä paikallisen talonpoikaiskeramiikan kanssa. Tuontikeramiikka levisi nimenomaan hansakaupan myötävaikutuksella. Ns. *lähes kivisavikeramiikan* määrän voi huomata Turussa lisääntyvän 1300-luvun alussa, nämä ovat pöytä-astioita, kannuja ja pikareita. Itämeren piirissä arvostettuja – varsinaisia keskiajan luksustuotteita – olivat Välimeren alueella valmistetut tinalasitteiset astiat sekä Saksin Lausitzin alueen kivisavikeramiikka, mistä harvinaisena esimerkkinä on Tuomiokirkkotorin kaivauksilta löytyneet ns. Falckeryhmän juomapikarin palat.

Yleistä keskiajan tuontikeramiikkatyyppiä edustaa harmaasavikeramiikka,

↑ Luisia ja puisia styluksia sekä kirjoitus- taulujen katkelmia Tuomiokirkkotorin kaivauksilta. KUVA JANNE HARJULA

jota on myös Tuomiokirkkotorin alueelta. Tyypillisiä harmaasavikeraamisia astioita ovat ruukut, padat, vadit ja kannut. Punasavikeramiikka voidaan jakaa vanhempaan ja nuorempaan tyyppiin. Vanhemmassa tyyppissä lyijylasitus on ulkopinnalla, nuoremmassa sisäpinnalla. Vanhempaa punasavikeramiikkaa on Aurajokilaaksoista jo 1200-luvulta, Tuomiokirkkotorin kaivauksilta sitä löytyi 1300-luvun kerroksista. Nuorempaa punasavikeramiikkaa esiintyy Turussa 1300-luvun alussa, ja määrä kasvaa 1400-luvun jälkipuoliskolla, jolloin myös paikallinen valmistus on saattanut alkaa. Tyypillisenä astiatyyppinä ovat kolmijalkapadat, joiden paloja löytyi Tuomiokirkkotoriltakin.

1500- ja 1600-luvulla astiamuodot monipuolistuvat, mukaan tulevat erilaiset kulhot ja vadit. Varma osoitus paikallisesta punasavikeramiikan valmistuksesta on 1500- ja 1600-lukujen taitteesta Tuomiokirkon pohjoispuolelta, josta on löytynyt runsaasti keramiikkajätettä. 1800-luvun loppupuolella savenvalannan painopiste siirtyi maaseudulle ja jatkui täällä elinvoimaisena toisen maailmansodan jälkeenkin.

Webinaarissa **Jussi Kinnunen** esitteli uusimpia tuloksia Tuomiokirkkotorilta löytyneestä tuohikirjeestä. Esitelmää ei voitu tallentaa, koska aiheesta tulee julkaisu myöhemmin.

Lisätietoa kiinnostuneille

ARKSA-hankkeesta enemmän

23.1.2021 webinaari verkossa: https://www.turku.fi/uutinen/2021-01-13_arksa-hankkeen-webinaari

Varsinais-Suomen kulttuuriperintöblogissa

Takaisin Tuomiokirkkotorille! <https://kulperi.blogspot.com/2020/04/takaisin-tuomiokirkkotorille.html>

Pikarin läpi katsottua – Turun keskiajalta skool!

<https://kulperi.blogspot.com/2020/04/pikarin-lapi-katsottua-turun.html>

Viikon esine Tuomiokirkkotorilta: uskollisuussolki.

<https://kulperi.blogspot.com/2020/05/viikon-esine-tuomiokirkkotorilta.html>

Varhaista Turkua linssin läpi katsoen – ARKSA-hankkeen valokuvausprojektin kuulumisia.

<https://kulperi.blogspot.com/2021/02/varhaisturkua-linssin-lapi-katsoen.html>

Turun museokeskuksen terveiset Saaristomereltä:

Rujonkaunis Jurmo

SANNA SAUNALUOMA

Suomen Saaristomeren alue on saariensa lukumäärän perusteella yksi koko maailman suurimmista saaristoista. Monien mielestä se on myös maailman kaunein saaristo tuhansine kalliisine luotoineen ja pienipiirteisine kylämaisemineen. Eräs Saaristomeren arvokkaimpana pidetyistä kohteista on noin 1 x 5 kilometrin kokoinen ulkosaaristossa Korppoon edustalla sijaitseva Jurmon saari. Osa saaresta on luonnon-suojelualue, osa kuuluu Saaristomeren kansallispuistoon ja Jurmon kylän alue on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, RKY-alueeksi. Jurmo on ollut asutettuna aina keskiajan lopulta saakka. Tällä hetkellä vakituisia asukkaita Jurmossa on kymmenkunta, mutta varsinkin kesäaikaan saarella vierailee huomattava määrä satunnaisia matkailijoita. Jurmo on erityisesti lintubongarien suosikkikohta. Itse pääsin tutustumaan Jurmoon Varsinais-Suomen alueellisen vastuumuseon arkeologin ominaisuudessa muinaismuistokohteiden maastotarkastusten vuoksi 8.–10.3.2021.

Jurmon saaren maisemaa hallitsevat matalat moreeniharjanteet, katajanummet sekä kivikkoinen rantaviiva. Maanviljelyyn kelpaavaa maata ei ole juuri nimeksikään, mutta silti saarella on hyvin

rikas kasvi- ja eläinlajisto. Karulla tavalla huimaavan kaunis Jurmo ei ole arvokas ja omaleimainen pelkästään tämän vuoksi, vaan siellä sijaitsee myös erittäin mielenkiintoisia muinaisjäännöksiä, joista osa on ehdolla valtakunnallisesti merkittävien arkeologisten kohteiden ns. VARK-listalle. VARK on Museoviraston kolmivuotinen hanke, jossa määritellään Suomen valtakunnallisesti merkittävimmät arkeologiset kohteet. VARK-kohteiden säilyminen pyritään turvaamaan kaikissa olosuhteissa, joten kajoamis- tai tutkimuslupien suhteen niillä on muita muinaisjäännöksiä tiukemmat kriteerit. Hanke valmistuu 2022, jolloin valmiina on kooste, joka antaa ajallisesti, alueellisesti ja muinaisjäännöstyypeittäin mahdollisimman kattavan kuvan Suomen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Jurmon tunnetuimmat muinaisjäännökset ovat eittämättä arvoitukselliset, mahdollisesti keskiajalle ajoittuvat *munkring*-jäännökset. Ne koostuvat ulkomitoiltaan n. 10 x 10 m kokoisista pyöreistä kivikehistä, joiden länsi- ja itäreunoilla on kapeat kulkuaukot. Kehien korkeus on hieman alle metrin, ja niiden keskellä on pieni rykelmä maantasaisia kiviä. Näiden saaren koillispuolella parisadan metrin päässä toisistaan sijaitsevien neljän kivikehän alkuperästä

←← *Munkring* -kohteet koostuvat ulkomitoiltaan noin 10 x 10 m kokoisista pyöreistä kivikehistä, joiden länsi- ja itäreunoilla on kapeat kulkuaukot. Kehien korkeus on hieman alle metrin ja niiden keskellä on pieni rykelmä maantasaisia kiviä.

← Grönnvikenin kappelin paikka ei sijaintikorkeutensa perusteella voi olla 1500-lukua vanhempi. Matalan, päällmansuuntien mukaisen ympärysmuurin rajaaman alueen sisällä on suorakulmainen rakennuksen kivijalan raunio.

↓ Toisen maailmansodan aikaisen ilmatorjuntatykin jalusta Högbergetin laella, Jurmon sataman itäpuolella.

KUVAT SANNA SAUNALUOMA

on esitetty lukuisia erilaisia tulkintoja. Saariston folkloren mukaan Jurmon kivikehät löysivät tai rakensivat aikoinaan Kökarin fransiskaanikonventin munkit. Kivikehiä on myös pidetty Ruotsin itärajan valvontaan liittyvinä asumuksina, hylkeiden pyytäjien ja kalastajien suojina, Hansa-ajan merimerkkeinä, ja jopa auringon jumalan palvontaan liittyvinä kulttipaikkoina.

Vielä tänäkään päivänä ei tiedetä miksi ja milloin Jurmon pyöreät kivikehät on rakennettu, mutta tyyppiltään ne muistuttavat nk. *tomtning* -jäänteitä, joiksi kutsutaan saariston kalastajien vanhoja kausiasumuksia, joille on ominaista pyöreä, puolipyöreä tai suorakulmainen kiveinärakenne. Kun saaristossa siirryttiin 1600-luvulta lähtien yhä useammin käyttämään sesonkiasumuksina puurakenteisia kalatupia, *tomtningit* jäivät vähitellen pois käytöstä. Jurmossa on *munkring* -kohteen lisäksi kaksi muutakin pienimuotoisempaa *tomtning* -muinaisjäännöskohdetta, Estnäs saaren kaakkoisosassa ja Moringharun luoto lännessä. Näihin kohteisiin liittyy myös selkeitä jäänteitä tulisijoista. Moringharulla on lisäksi vanha louhikkoon raivattu veneenvetopaikka. Moringharun luodolta pari-

sataa metriä etelään sijaitsee Västerrevet -niminen muinaisjäännös, 17 pienen kivi-raunion muodostama ketju rannan suuntaisen riutan laella. Kivirauniot lienevät kalaverkkojen kuivaamiseen tarkoitettujen hangaspuiden tukikiveyksiä.

Edellä mainittujen kohteiden lisäksi valtakunnallisesti merkittäviä muinaisjäännöksiä Jurmossa ovat Grönnvikin ja Kappellbacken, jotka perimätiedon mukaan ovat historiallisia kappelinpaikkoja. Erittäin vaikuttava muinaisjäännöskohde Grönnvikin sijaitsee saaren itäosassa Saaristomeren kansallispuiston alueella. Se käsittää kaksi sisäkkäistä, pyörityneistä lohkareista koottua kivirakennelman jäännöstä: ympärysmuurin sekä rakennuksen kivijalan. Neliömäisen ympärysmuurin sivut ovat päällmansuuntien mukaiset. Sen sivut ovat 24 metrin pituiset, ja noin metrin levyiset ja korkuiset. Läntisen sivun keskellä on puolimetrisen kulkuaukko. Kivijalka on suorakaiteen muotoinen, noin 6 x 10 m kokoinen, ja sen rajaaman tilan sisällä maassa on hiekkakivilaakoja, mahdollisen lattiakiveyksen jäänteitä. Sijaintikorkeutensa (reilut kolme metriä merenpinnan yläpuolella) perusteella Grönnvikin kappeli ei voi olla 1500-lukua vanhempi.

Kappellbacken puolestaan on soikeahko lohkarekehä saaren korkeimmalla kohdalla. Kehän sisäpuolella on suorakaiteen muotoinen, rakennuksen kivijalkaa muistuttava rakenteen jäännös. Sen ulomman kehän mitat ovat noin 14 x 15 m ja länsi- ja itäreunoilla on pienet porttiauut. Kehän sisäpuolinen rakenne koostuu riviin asetetuista kivistä sekä sen keskellä olevasta lohkarekasasta. Paikalla vuonna 2008 tehdyissä kaivaustutkimuksissa kiviperustuksen sisäpuolelta löytyi lattialankkujen jäänteitä, reunoistaan retusoituja pieniä ikkunalasinpaloja ja paloja lasipikareista, jotka ajoittuvat 1500-luvun loppupuolelle tai 1600-luvun alkuun.

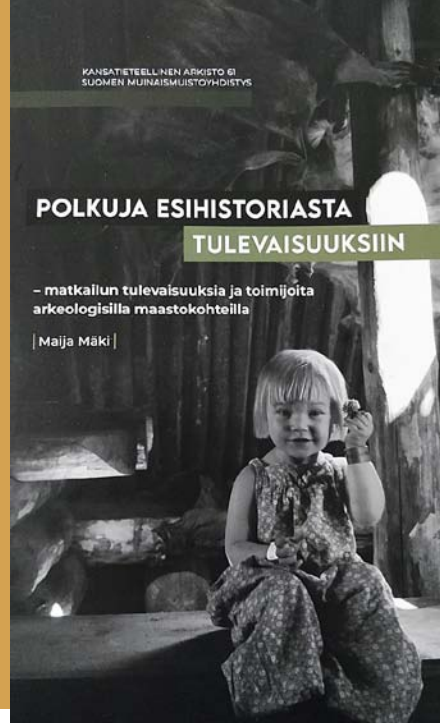
Jurmon muinaisjäännökset ovat aivan yhtä kiehtovia kuin itse saarikin, joka huokuu saaristomeren historiaa ja ikiaikaista kulttuuria ja ohjaa helposti saarella vierailevan mielikuvitukselliselle aikamatkalle saaristomeren alueen menneisyyteen. Oman lisänsä Jurmon historian kerroksiin tuovat sataman itäpuolella sijaitsevat venäläisten 1920-luvulla purettuun lentokenttään liittyvät jäänteet sekä toisen maailmansodan aikaiset ilmatorjuntatykkien betoniset jalustat Högbergetin laella.

Vaikka Jurmon muinaisjäännökset ovat uhmanneet paikallisia luonnonolosuhteita ja moderniin maankäyttöön liittyvää toimintaa saarella melko hyvin, ne ovat kuitenkin omalla tavallaan erittäin hauraita. Niihin liittyvät arkeologiset kerrostumat ovat ohuita, ja valitettavasti paikoin jo pahasti eroosiolle altistuneita. Lisäksi aikojen saatossa joidenkin arkeologisten raunioiden kiviä on liikuteltu, siirretty ja jopa kuljeteltu muualle. Jurmossa vierailevien toivotaankin kunnioittavan saaren ainutlaatuisia muinaisjäännöksiä ja ihailevan niitä asiaankuuluvasti, niihin kajoamatta. Myös itsepintaiset varvut ja katajikat hiipivät peittämään kasvustoillaan vanhoja kivirakennelmia. Jurmon maisemaa kuitenkin pidetään avoimena laiduntamalla sekä pienimuotoisilla kulotuksilla Metsähallituksen toimesta muinaismuistoalueiden ulkopuolella. Erityyppiset muinaisjäännökset ovat olennainen osa Jurmon kulttuurimaisemaa, ja ne muistuttavat meitä upean saaristomme merellisestä historiasta!

Kirjallisuusluettelo

Andersson, Agneta. 2010. *Jurmon kylä – lähimpänä merta*. Vrakplundrarförlaget.
Jansson, Henrik ja Tuukka Talvio. 2010. Jurmon Liivimaalainen rahakätkö. *SKAS* 4:41–47.
Tuovinen, Tapani. 2001. *Ulkosaariston arkeologiaa. Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen inventointi 1994–1997*. Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja A 122.

Arkeologinen kulttuuriperintö matkailun resurssina

– oppeja menneestä tulevaan

MAIJA MÄKI

Marraskuussa 2020 tarkistettu väitös-kirjani *Polkuja esihistoriasta tulevaisuuksiin – matkailun tulevaisuuksia ja toimijoita arkeologisilla maastokohteilla* on melkoisen aikamatkan loppu-tulos. Tutkimuksen perusajatus juontaa juurensa Lounais-Suomen esihistoria-matkailuyhdistys Louhi ry:n toimintaan. Louhi ry perustettiin vuonna 2000 Lounais-Suomen esihistoriamatkailun kohderekisteriprojektin jatkoksi. Itse tulini mukaan yhdistyksen toimintaan muutama vuosi perustamisen jälkeen arkeologian opiskelijana, jota kiinnosti esihistorian elävöittäminen erityisesti matkailun tarpeisiin. Tässä vaiheessa tuntui, että alalla olikin pirteä kehitys-jakso, oli perustettu arkeologista tutki-musta esitteleviä opastuskeskuksia, ja esihistorian elävöittämiseen kehitettiin uudenlaisia keinoja.

Väitöskirjaa aloin varsinaisesti tehdä vuoden 2013 aikana, jolloin näytti siltä, että aikaisemman vuosikymmenen työ oli valumassa ainakin osin hukkaan. Osa arkeologisista opastuskeskuksista oli vai-keuksissa, ja myös muinaisjäännostien hoitotyössä tapahtui muutoksia. Tässä vaiheessa kiinnostuin tulevaisuuden-tutkimuksesta: koin että tulevaisuus-orientaation avulla voitaisiin löytää sellaisia tekijöitä, joilla turvattaisiin jat-kuvuus alan kehittämisessä ja löydettäi-siin ehkä myös joitain aivan uusia suun-tia. Tutkimusta tehdessäni työskentelin ajoittain Turun yliopistossa sekä kansa-tieteen oppiaineessa että Tulevaisuuden

tutkimuskeskuksessa. Näin ajatteluuni tarttui näkökulmia molemmilta tieteen-aloilta ja välillä tuntui, että tarvon sel-laisessa käsitteellisessä hetteikössä, ettei työstä tule koskaan valmista. Lopulta päädyin siihen, että kansatieteen ken-tältä hyödynsin perinteikästä ammatti-ryhmätutkimusta sekä menetelmällisesti ruotsalaiseen etnologiaan pohjautuvaa kulttuurianalyysiä, kun taas tulevaisuu-dentutkimuksen kautta pohdin tulevai-suusajattelun teoreettista pohjaa sekä hyödynsin tulevaisuusorientaatiota vah-vistavia menetelmiä.

Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat:

- Miten arkeologista kulttuuriperin-töä on tuotteistettu Suomessa 2000-lu-vun kuluessa matkailualalle, erityisesti maastokohteiden yhteydessä?
- Millaista matkailu voisi olla arkeo-logisilla maastokohteilla tulevaisuuden Suomessa?
- Millaista tulevaisuusajattelua arkeo-logisen kulttuuriperinnön ja matkailu-alan eri toimijoiden keskuudessa on? Entä miten se vaikuttaa tulevaisuuden muotoutumiseen matkailun kehittämis-työn kannalta?

Tutkimuksen keskeiset käsitteet koos-tin oheiseen kaavakuvaan. Arkeologi-sen kulttuuriperinnön ymmärrän tut-kimuksessa nykyhetkessä jatkuvasti uudelleenmuotoutuvana, arkeologiseen tietämykseen ja aineistoon perustuvana *tulevaisuustietoisena* prosessina, jossa määritellään, arvotetaan ja tuotteistetaan

menneiden yhteisöjen materiaalista kult-tuuria. Tässä määritelmässä kiinnityn kriittiseen kulttuuriperinnön tutkimuk-seen samalla korostaen kulttuuriperin-nön käsitteeseen aivan olennaisesti kuu-luvaa tulevaisuusorientaatiota.

Mielestäni erityisesti arkeologisen kult-tuuriperinnön tulevaisuuksista tulisi kes-kustella entistä avoimemmin ja erilaisia intressiryhmiä aktiivisesti osallistaen. Tulevaisuus konkretisoituu sen vaihto-ehdojen sanoittamisen kautta. Tähän tar-vitaan usein ohjattua tulevaisuustyösken-telyä, jossa tulevaisuudentutkimuksen menetelmiä voi tuloksellisesti hyödyntää.

Matkailun mahdollisuuksia arkeologisilla maastokohteilla

Tutkimustuloksena muodostin neljä tu-levaisuuskuva matkailusta arkeologisilla maastokohteilla sekä neljä tulevaisuus-ajattelijan muotokuvaa konkretisoimaan tapojamme suhtautua tulevaisuuteen. Tutkimus osoitti erityisesti, että arkeolo-gisille maastokohteille suuntautuvaa mat-kailua tulee kehittää paikallislähtöisesti ja että se vaatii monialaista yhteistyötä. Kuntien tuki on ollut kohteille tärkeää, mutta matkailun kehittämisessä keskiöön nousevat erityisesti pienyritykset. Oli mielenkiintoista perehtyä erilaisten ar-keologisten kohteiden vaiheisiin – myös sellaisiin, joissa toiminta on päättynyt tai muuttanut merkittävästi muotoaan.

Tutkimuksen kenttätyövaiheen aikana haastattelin 35 arkeologisen kulttuuri-

← Vierailin tutkimuksen aikana monissa kohteissa. Usein mukana oli perheeni. Lasten kiinnostuksen kohteita oli mielenkiintoista seurata ja teinkin niistä usein muistiinpanoja. Esimerkiksi tässä kirjan kansikuvassa tyttäreni Aura oli vierailulla Yli-Iin Kierikkikeskuksessa. Hän oli kerännyt pihamaalta puna-apiloita innostuen leikkimään niillä asumuksen sisällä. Varsin vaatimattomilta tuntuvat asiat voivat tuottaa ikimuistoisen elä-myksen. KUVA JUHA MÄKI

perinnön suojelun, hoidon ja tuotteista-misen ammattilaista. Mukana oli myös muutama arkeologian harrastaja. Arkeo-logian harrastaminen nousi yhdeksi olen-naiseksi alan tulevaisuutta muovaavaksi tekijäksi. Erilaiset vapaaehtoistoiminnan ja harrastamisen muodot, esimerkiksi maastokohteiden hoitaminen tai esihis-torian elävöittäminen, mahdollistavat matkailutoiminnan kehittämisen koh-teilla. Arkeologian harrastaminen luo ammattilaisten ja harrastajien välille mo-nenlaisia verkostoja ja ajan kuluessa yhä uudenlaisia toiminnan muotoja. Ala tasa-arvoistuu, ja uudet innovaatiot saattavat tulevaisuudessa nousta yhä useammin arkeologian harrastajien keskuudesta.

Haastatteleminen asiantuntijoiden yhteinen mielikuva on, että kiinnostus arkeologiaa ja esihistoriaa kohtaan on jatkuvasti kasvussa. Vakava harrastami-nen (engl. *serious leisure*) on uppoutuvaa,

↓ Käsitekarttaan on koottu ja lyhyesti määritelty tutkimuksen olennaiset käsit-teet. KUVA MAIJA MÄKI

sinnikkyyttä vaativaa ja jopa elämän-tapaa ja identiteettiä muokkaavaa vapaa-ajan toimintaa. Arkeologia ja esihistoria vetoavat usein ihmisiin niin, että harras-tus muovautuu vakavan harrastamisen tyyppiseksi toiminnaksi. Tämä mah-dollistaa paljon, mutta saattaa samalla luoda myös ristiriitoja ja jännitteitä har-rastajien ja alan ammattilaisten välille. Arkeologian harrastamisen synnyttämä ilo, syventyminen ja oivallukset ovat va-ranto, josta on paljon annettavaa myös matkailun kehittämiselle. Tämä on yksi teema, joka vaatisi tulevaisuudessa myös enemmän tutkimusta.

Mitä menneisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuneesta matkasta opittiin?

Tulevaisuuden toiveet ja haaveet olivat suurelta osin varsin matillisia. Toivottiin muinaisjäännostien hoidon ja erityisesti hoitotyön resurssien turvaamista. Mat-kailun paikallislähtöiseen kehittämiseen suhtauduttiin positiivisesti, sillä sen koe-taan lisäävän myönteistä suojelutahtoa arkeologista kulttuuriperintöä kohtaan. Matkailu on ilmiönä ristiriitainen, ja joskus sen kasvu on ennakoimatonta ja lähiympäristöään tuhoavaakin. Tietyllä tavalla arkeologisille maastokohteille suuntautuvaa matkailua voidaan pitää jopa esimerkkinä nykymuotoiselle mat-kailulle. Erityisesti koronapandemia on luonut uudenlaista kysyntää lähi-matkailukohteille ja -tuotteille, ja tässä kehityksessä arkeologiset maastokohteet ovat lähiluontokohteiden ohella juuri

sellaisia, joita asiakkaat parhaillaan etsi-vät. Matkailun trendit korostavat par-haillaan kestävyyttä ja vastuullisuutta, ja matkailuun tuotteistetut arkeologiset maastokohteet toimivat siitä erittäin hyvinä esimerkkeinä.

Oma matkani arkeologisten maasto-kohteiden ja matkailun parissa rönsyli ajoittain varsin moniin eri suuntiin: pol-kujen risteyksissä jotain unohtui, kun lähti seuraamaan jotain kiinnostavalta vaikuttavaa. Jotkin polun pätkät katosivat horisonttiin, ja joiltakin poluilta teki vain mieli hypähtää pientareelle ja levähtää hetki. Oli kuitenkin lopulta hyvä, että tuli vaellettua useilla erilaisilla poluilla. Tämän matkan takia tutkimuksellinen katseeni arkeologiseen kulttuuriperin-töön terävöityi, ja matkailun mahdoli-suudet ja uhat konkretisoituivat. Tule-vaisuusajattelun kannalta mahdollisten tulevaisuuksien kartoittaminen on vasta alku. Sen jälkeen alkaa tulevaisuuden tekeminen. Toivottavasti tutkimukseni edesauttaa tätä työtä.

■ *Etnologian alan väitöskirja Polkuja esihistoriasta tulevaisuuksiin – matkai-lun tulevaisuuksia ja toimijoita arkeo-logisilla maastokohteilla on julkaistu Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Kansatieteellinen Arkisto -sarjassa. Teosta voi ostaa Tiedekirjasta: <https://www.tiedekirja.fi/default/polkuja-esihistoriasta-tulevaisuuksiin.html> Tutkimus on julkaistu myös sähköisesti UTUPubissa: <https://www.utupub.fi/handle/10024/150674>*

KANSAN KUVASTAJAT

Ravattulan Ristimäen hautakivet ja puiset hautamerkit

SIIRI TUOMENOJA

Upeisiin, taidokkaasti valmistettuihin keskiaikaisiin hautakiviin voi tutustua esimerkiksi vierailulla Turun tuomiokirkossa tai Ulvilan Pyhän Olavin kirkossa. Suuret kivipaadet on saatettu koristella kristillisin symbolein ja latinankielisin piirtokirjoituksin, ja usein niihin on kaiverrettu myös vainajan nimi ja kuolinvuosi. Tällaiset hautalaa'at ovat keskiajalla olleet omanlaisiaan ylellisyys-tuotteita, joiden hankkiminen on ollut mahdollista vain yhteiskunnan varakkaimmille. Niiden raaka-aineena on

käytetty pääasiassa kalkkikiveä, jonka kuljettaminen Ruotsista tai Baltiasta on ollut huomattava menoerä. Kaiveruksetkin on teetetty ammattitaitoisella kivenhakkaajalla.

Hautamerkkien käyttö ei keskiajalla tietenkään ole ollut vain eliitin tapa, vaan laajalla osalla yhteiskuntaa on ollut tarve ja halu merkitä vainajiensa viimeiset leposijat jollakin tavalla. Kansanomaisina hautamerkkeinä on käytetty muokkamattomia tai hyvin kevyesti muokattuja luonnonkiviä, joihin ei ole tehty kaiver-

ruksia, sekä puusta veistettyjä rakenteita. Niitä tutkimalla päästään yhteiskunnan varakkaimpien sijaan lähemmäksi aikakauden tavallista kansaa uskomuksineen ja tapoineen. Kansanomaisissa hautamerkeissä voidaan nähdä koristeellisten hautapaasien tyylillistä jäljittelyä, mutta niiden tärkein tehtävä on ollut käytännönläheinen, haudan sijainnin merkitseminen.

Perehdyin hautojen merkitsemistapoihin joulukuussa valmistuneessa pro gradu -tutkielmassani *Muutoksen*

merkit – Varhaiskristilliset kansanomaiset hautamerkit Ravattulan Ristimäellä ristikiajalla ja varhaiskeskiajalla. Ravattulan Ristimäelle, Suomen vanhimmalle tunnetulle kirkonpaikalle, on haudattu 1100–1200-luvuilla arviolta noin 400 vainajaa. Vuosina 2010–2016 paikalla tehdyissä kaivauksissa tutkittiin pohjaan 61 hautaa. Vähintään kaksi kolmasosaa näistä haudoista on ollut merkittynä maanpinnalle puu- tai kivirakenteilla, ja viitteitä tätäkin laajemmasta hautamerkkien käytöstä löytyy. Yksinkertaisimmat hautamerkit jättivät jälkeensä vain vähän arkeologista aineistoa, joten niiden todentaminen ei ole aina mahdollista. Useilla kohteilla, joilla kansanomaisen hautamerkkien käyttöä on tutkittu, esimerkiksi Euran Luistarissa, Liedon Ristinpellolla ja Ulvilan Liikistössä, kivillä merkittyjen hautojen osuus jää vain muutamasta prosentista noin pariinkymmeneen prosenttiin.

Hautojen merkitsemisen yleisyyttä voidaan tutkia myös tarkastelemalla haustausten suhdetta toisiinsa. Ristimäellä erityisesti kirkon lähellä hautoja on kaivettu tiiviisti vieretysten, mutta tästä huolimatta vain kahdessa tapauksessa nuorempi hautakuoppa on kaivettu selvästi vanhemman hautauksen läpi. Toisin sanoen useimmiten haudankaivaja on

tiennyt tarkalleen, mihin kohtiin hautoja on kirkkomaalla jo kaivettu, vaikka kalmistoa on käytetty vähintäänkin useita vuosikymmeniä ja todennäköisesti paljon pidempäänkin.

Haudoille valitut kivet

Kiviä on Ristimäellä käytetty kansanomaisten hautamerkkien rakennus-aineena noin kolmessa neljäsosassa merkittyjä hautoja. Hautakuoppien täyttömaassa on usein jonkin verran myös muita kiviä, mutta yleensä ne on mahdollista erottaa tarkoituksella paikoilleen asetetuista merkkikivistä. Enimmillään hautakuopan päälle on kasattu jopa 15 kiveä, mutta usein yksittäinenkin kivi on riittänyt osoittamaan hautauksen sijainnin. Hautakivien kivilajit analysoinut geologi Jussi Kinnunen on todennut niiden olevan alkuperältään paikallisia. Lähes 80 prosenttia hautakivistä on graniittia, yhtä kallioperämme yleisimmistä kivilajeista. Se on kova ja vaikeasti työstettävä materiaali eikä yhdestäkään Ristimäen hautakivistä ole löytynyt selkeitä muokkauksen jälkiä.

Mitä tahansa kiviä ei hautamerkkeinä kuitenkaan ole käytetty, vaan niitä on selvästi valikoitu muotonsa, kokonsa ja värinsä perusteella. Ristimäen hautakivet

ovat kooltaan riittävän suuria, jotta ne ovat toimineet ympäristöstään erottuvina merkkeinä, mutta kuitenkin sen verran vaatimattomia, että useimmiten yksi ihminen on jaksanut kantaa tai viertää ne haudalle. Suurimmatkin haudoille tuoduista kivistä ovat nimittäin alle 60 cm:n mittaisia.

Hautakivissä on erotettavissa kolme säännöllisesti toistuvaa muotoa. Yhteensä tutkimusaineistoni käsitti 98 kiveä, joista 39 on muodoltaan pitkänomaisia. Todennäköisesti tällaisia kiviä on ollut helposti löydettävissä lähiympäristöstä, ja ne ovat toimineet hyvin merkkikivinä pystyyn asetettuina. 30 hautakiveä muistuttaa enemmän tai vähemmän viisikulmiota. Niistä selkeimmät ovat niin säännöllisiä, että ne näyttävät erehdyttävästi ihmisen muokkaamilta. Osassa kiviä muoto on ennemminkin kolmiomainen tai muistuttaa viisikulmiota vain yhdestä katselusuunnasta. Hautakivissä tällainen huippua kohti kapeneva, harjakattoisen talon päätyä muistuttava muoto on tavanomainen ja jopa ikiaikainen, sillä se ollut käytössä jo esimerkiksi antiikin Kreikassa. Sama muoto toistuu myös varhaiskristillisissä kaiverretuissa hautakivissä esimerkiksi Ruotsissa. Eliitin kaiverretut hautalaa'at ovat todennäköisesti olleet esikuvana myös litteille hautakiville, joita

→ Turun tuomiokirkon keskiaikainen hautakivi on kuulunut jollekin yhteiskunnan ylemmän luokan jäsenelle. Kalkkikivistä valmistetun hautalaakan reunoja kiertää latinankielinen epitafi eli hautakirjoitus. KUVA SIIRI TUOMENOJA

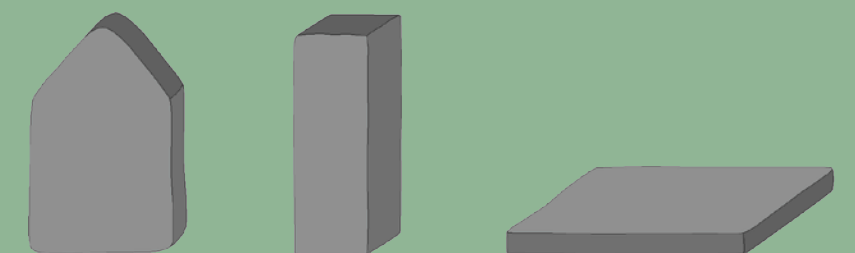
→→ Paimion vanhalla kirkonpaikalla Räpälässä on muutamia suuria keskiaikaisia hautakiviä. Kivet ovat kaivertamattomia, mutta niitä on selvästi muokattu karkeasti halutun muodon saamiseksi. KUVA SIIRI TUOMENOJA

← Yksi Ristimäen suurimmista hautakivistä sijaitsee kirkon kuorin koillis-kulman lähellä. Se on pystytetty kahden haudan, 25/2016 ja 45/2016, väliin. Kuvan etualalla on aikuisen vainajan hauta hautaustasossa ja kiven takana erottuu pohjaan kaivettua ja syksyn lehdillä täyttyneitä lapsen hautaa.

KUVA JUHA RUOHONEN

↓ Ristimäen hautakivien tyypilliset muodot korostettuina: viisikulmio, pitkänomainen ja laaka. PIIRROS SIIRI TUOMENOJA

Ristimäen aineistossa on 14 kappaletta. Ne on voitu asettaa haudan päälle joko pystyyn tai lappeelleen makaamaan. Laakamaisten ja viisikulmiota muistuttavien kansanomaisten hautakivien käyttö ei ole ominaista vain Ristimäellä, vaan muodot toistuvat muillakin varhaiskristillisillä kalmistoilla. Toistaiseksi ilmiöön on kuitenkin kiinnitetty vain vähän huomiota.

Väritään useimmat Ristimäen hautakivet ovat melko vaaleita ja kirjavia. Siinä ne eroavat nykyisistä hautakivistä, joissa on jo pitkään suosittu tummia ja tasavärisiä kivilajeja. Todennäköisesti kyse on vain siitä, millaisia kivilajeja kalmiston lähiympäristöstä on sattunut löytymään. Mielenkiintoista sen sijaan on, että tutkituista haudoista ainakin 17:ssä on käytetty yhtä tai useampaa selkeän punertavaa kivilajia. Havaintoja punaisten ja punertavien kivilajien käytöstä hauta-

merkkeinä on muiltakin myöhäisrautakautisilta ja varhaiskeskiaikaisilta kalmistoilta. Punaisen on veren värinä tulkittu olleen merkityksellinen jo kivikauden ihmisille, ja usein se nähdään elämän symbolina. Toisaalta punertavilla kivillä on voitu myös jäljitellä kaiverrettuja hautakiviä, joita on esimerkiksi Ruotsissa maalattu kirkkain värein.

Moniosaiset puurakenteet

Kivien lisäksi hautoja on merkitty Ristimäellä myös erilaisilla puurakenteilla. Noin kolmasosassa tutkimistani hautarakenteista puuta ja kiveä on käytetty samassa haudassa, ja vähintään kuudesosa merkeistä on ollut kokonaan puisia. Puisten merkkien jättämät jäljet ovat hautakiviä epäsuorempia ja vaikeammin tulkittavia, sillä varsinaista puuta ei ole lainkaan säilynyt. Rakenteita voidaan kuitenkin tutkia erityisesti kolmen löytöryhmän – tukikiveysten, hiilen ja rautanaulojen – avulla.

Suurin osa Ristimäen puisista merkeistä on niitä tukeneiden, pienistä kivistä koottujen kiveysten perusteella todennäköisesti ollut kooltaan melko vaatimattomia. Puurakenteiden keskimääräinen paksuus vaikuttaa vaihdelleen 5–15 cm:n välillä. Kahdessa tutkituista haudoista tukikiveys on kuitenkin niin massiivinen, että ne ovat voineet pitää pystyssä melko suurtakin rakennetta.

Puisten merkkien mahdollista korkeutta on kuitenkin hyvin vaikea yrittää arvioida luotettavasti.

Ristimäen puiset hautarakenteet ovat jättäneet maaperään jonkin verran hiilteitä jälkiä. Puu tummuu maassa ajan myötä luontaisesti, sillä kemiallisesti maatumisen on hidasta palamista, joten hiilen löytyminen ei tarkoita puurakenteiden suoranaista palamista liekeissä. Hiiltä voi päätyä hautakuoppaan myös monesta muusta syystä, joten sen tulkinna on oltava varovainen. Suurin osa Ristimäen hautamerkkeihin liittyvistä hiilijäänteistä on kooltaan sen verran pieniä, että ne kertovat lähinnä puisten merkkien käytöstä mutta eivät tarkemmin siitä, millaisia merkit ovat olleet. Yhden haudan länsipäädyssä kuitenkin havaittiin pyöreähkö jälki, joka voisi olla peräisin paalumaaisesta rakenteesta. Toisen haudan päädyssä taas löydettiin noin 20 cm pitkä ja lankkumainen hiilteyneen puun kappale. Molempia voidaan yrittää tulkita nuorempien aikojen etnografisen aineiston perusteella. Pyöreitä puupaaluja tiedetään käytetyn hautojen merkitsemiseen esimerkiksi suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa, ja erilaisten puisten hautalautojen käyttö oli Suomessakin tavanomaista pitkään.

Omaa tarinaansa puisista hautamerkeistä kertovat rautanaulat, joita on löydetty runsaasti Ristimäen hautojen yhteydestä. Arkkuihin kuuluvista nauloista

1. Ristimäen hautaa 1/2014 on merkinnyt kaksi hautakiveä. Niistä toinen, kuvassa kaivausalueen profilista töröttävä kivi on muodoltaan laakamainen. KUVA JUHA RUOHONEN
2. ja 3. Ristimäen hautaan 3/2015 kuuluva graniittinen hautakivi muistuttaa muodoltaan viisikulmiota. Sivulta katsottuna kivi on tasaisen litteä. KUVAT SIIRI TUOMENOJA
4. ja 5. Ristimäen haudan 28/2016 hautakivi on muodoltaan pitkänomainen ja ylhäältä päin katsottuna säännöllisen kolmisärmäinen. Se on merkinnyt hyvin nuorena kuolleen lapsen hautaa. KUVAT SIIRI TUOMENOJA
6. Hautamerkkeihin on valittu Ristimäellä paljon punertavia kiviä. Usein tällaiset kivilajit sisältävät paljon lohennepunaista kalimaasälpä-mineraalia. Kuvan kivi on merkinnyt kirkon lähellä sijaitsevaa hautaa 26/2016. KUVA SIIRI TUOMENOJA

↓ Ristimäen hautakiviä Geotalon kellarissa, arkeologian oppiaineen tiloissa odottamassa dokumentointia. Talteen otetuista kivistä otettiin tarkat mitat, ja ne valokuvattiin joka puolelta. KUVA SIIRI TUOMENOJA

///Laakamaisten ja viisikulmiota muistuttavien kansanomaisten hautakivien käyttö ei ole ominaista vain Ristimäellä, vaan muodot toistuvat muillakin varhaiskristillisillä kalmistoilla.

↑↑ Ristimäen haudassa 3/2015 on suurehko tukirakenne, joka todennäköisesti on kannatellut puista hautamerkkiä. Kivien keskellä maaperä on tummaa ja tukirakenteen yhteydestä löydettiin myös useita rautanauvoja. Katkoviivalla merkittynä hautakuoppa.

KUVA JUHA RUOHONEN

↑ Puiset hautamerkit ovat vuosisatojen aikana ehtineet maatumaan Ristimäellä, mutta pieniä määriä hiiltynyttä puuta on vielä löydettävissä. Kirkkomaan eteläpuolella sijaitsevan haudan jalkopäädyn kohdalta löydetty, noin 20 cm pitkä hiilenkappale on löydöksistä suurin.

KUVA JUHA RUOHONEN

// Ristimäen puiset hautarakenteet ovat jättäneet maaperään jonkin verran hiiltyneitä jälkiä.

poiketen hautamerkkeihin liittyvät naulat sijaitsevat ylimmissä kaivauskerroksissa, jonne ne ovat päätyneet puurakenteiden lahottua. Naulojen käyttö kertoo kyseisten hautamerkkien olleen rakenteeltaan moniosaisia. Usein yksi naula on riittänyt, mutta muutamasta haudasta nauvoja löydettiin niin paljon, että puurakenteet ovat saattaneet olla varsin monimutkaisiakin. Muutama taivutettuna löytynyt naula taas viittaa lautamaisten, ehkä noin 2 cm paksujen puunkappaleiden käyttöön. Puisten ristien käyttökin on ollut mahdollista, mutta selkeitä todisteita niistä ei ole. Kirkon käytön loppumisen jälkeen entisen alttarin paikalle on pystytetty suuri puuristi, kuten Ristimäkihanketta johtava arkeologi Juha Ruohonen on tutkimuksissaan osoittanut. Varmaa tietoa varsinaisten hautaristien käytöstä on Suomessa kuitenkin vasta 1600-luvulta.

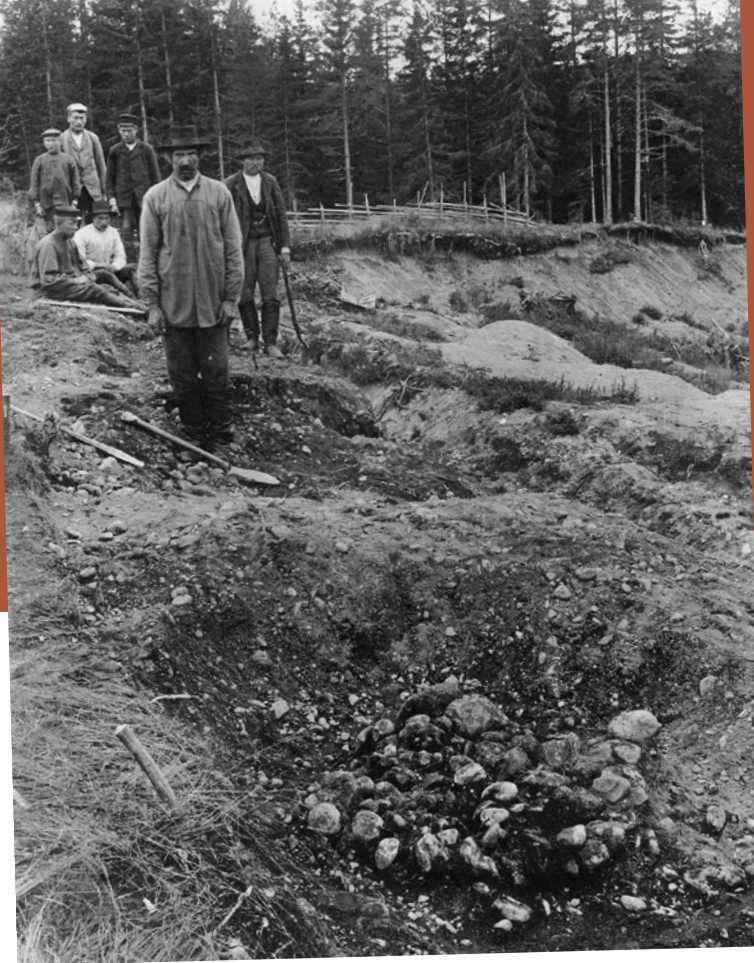
Hautamerkeissä käytettyjen nauvojen koko ja muoto vaihtelevat paljon, mutta valtaosa niistä on käyttötarkoitukseen nähden yllättävän suuria, noin 6–8 cm:n pituisia. Kyse saattaakin olla esimerkiksi kierrätetyistä rakennusnauloista. Puuta on voitu kiinnittää helposti myös muilla tavoin, joten nauvojen käytöllä hautamerkissä on voinut olla myös jokin erityinen merkitys. Historialliselta ajalta tiedetään rautanauvoja käytetyn monissa kuolemaan liittyvissä rituaaleissa esimerkiksi lyömällä sellainen lattiaan ruumiin pesupaikalle. Puiset hautamerkit ovat myös voineet olla hyvinkin koristeellisia, sillä puun veistäminen on tietenkin ollut paljon helpompaa kuin graniitista tai muista kovista kivilajeista valmistettujen hautakivien muokkaaminen. Toistaiseksi mahdollisista koristamistavoista on kuitenkin hyvin vähän aineistoa.

→ Varhaiskeskiaikaisten puisten hautamerkkien ulkonäöstä ei tiedetä paljoa. Myöhempinä aikoina hautoja on merkitty Suomessa esimerkiksi erilaisilla hautalautoilla. Kuvan hautalauta on pystytetty Ahvenanmaalle Saltvikin kirkon kirkkomaalle ja se on jo ajan pahasti kuluttama. KUVA SIIRI TUOMENOJA

↑ Naisen haudasta 20/2016 löytynyt rautanaula (vas.) on yksi Ristimäen parhaiten säilyneistä, puisiin hautamerkkeihin liittyvistä nauloista. Kirkkomaan länsipuolen haudasta löytyneessä rautanaulan varressa (oik.) taas on säilynyt pieni määrä puuta, joka on todennäköisesti peräisin haudalle pystytetystä rakenteesta. KUVAT JUHA RUOHONEN

Kerran muinoin Jäkärlässä

JAN FAST

←↗ Arkeologi Björn Cederhvarfin ottamia valokuvia Jäkärln kivikautisen asuinpaikan kaivauksilta vuonna 1907. Oikean sivun kuvassa kaivajat seisovat hiekkakuopan reunassa kuvan oikeassa yläkulmassa.

Jäkärlässä syksyllä 1984

Halusin käydä tutustumassa kaivauspaikkaan, mutta koska en uskaltanut kysyä paikan sijaintia suoraan vanhemmilta opiskelijoilta, päätin itse löytää mystisen Jäkärln asuinpaikan pelkästään luen-
nolla saamieni vihjeiden perusteella.

Tuohon aikaan vietin usein viikonloput kotona vanhempieni luona Espoossa. Eräänä päivänä, kun isäni Saab oli vapaana, ajoin Espoosta Turkuun tarkoitukseni käydä katsomassa tätä myyttistä asuinpaikkaa omin silmin.

Tuntien ajelun ja autokarttojen selailujen jälkeen löysin kuin löysinkin perille ja saavuin sen hiekkakuopan reunalle, missä Vare ry:n opiskelijat olivat edellisenä vuonna tehneet kaivauksiaan. Täytetyn kaivausalueen kohdalta löysin kivikautiselta iskokselta näyttävän terävän ja tumman kiven. Ensimmäinen kivikautinen löytöni! Kävelin hiekkakuopan reunaa edestakaisin, mutta muuta en löytänyt. Alkoi tuulla, ja sadepilvet peittivät taivaan.

Lähdin kävelemään takaisin ylemmäksi mäkeen jättämäni autoa kohden. Täälläkin ojan penkassa oli hienoa

■ **JÄKÄRLÄN KULTTUURI** oli lyhyt-aikainen ja melko eristynyt lounaissuomalainen kivikautinen kulttuuriryhmä. Jäkärln keramiikka ajoittuu uusimpien tutkimusten mukaan aikavälille 4030–3830 ennen ajanlaskun alkua. On mahdollista, että se oli osittain samanaikainen tyypillisen kampakeramiikan varhaisvaiheen kanssa.

Jäkärln kulttuurin saviastiat olivat pyöreäpohjaisia, ja ne oli koristeltu levein leimapainantein. Toisin kuin tyypillisessä kampakeramiikassa koristelussa

ei ole kuoppia. Saviaines on usein huokoista ja väriltään vaaleanruskeaa.

Kiviesineistössä erotetaan kulttuuriryhmään kuuluva niin sanottu Jäkärln tyyppin kirves. Muu kiviesineistö on hyvin samantyyppistä kuin muissa samanaikaisissa kulttuureissa kuitenkin sillä erotuksella, että raaka-aineena on usein kvartsin sijasta käytetty tummia porfyryrsiä, paikallisia kivilajeja.

Jäkärln kulttuurin haudat olivat todennäköisesti maahan kaivettuja ruumis-
hautoja. Honkilahden Kolmhaarasta

löytyneiden paasiarkkuhautojen arveltiin aikaisemmin olevan Jäkärln kulttuuriin kuuluvia. 1990-luvulla hautojen luista teetettiin radiohiiliajoi-
tuksia. Tulokset kertoivat kiistattomasti, että paasiarkkuhaudat ajoittuivat kivikauden sijasta rautakauden alkuun. Varmojä Jäkärln kulttuurin liitettävää
hautoja ei siis vielä ole löydetty.

→ Jäkärln tyyppin kirves.

KUVA MUSEOVIRASTO,
ARKEOLOGIAN ESINEKOKOELMA

Pioneerit – Jäkärln ensimmäiset tutkimukset 1907–1915

Ei ole varmuudella tiedossa, miten Jäkärln asuinpaikka löytyi, mutta sen tieteellisten tutkimusten alkuvaiheet liittyvät tiiviisti Valtion Rautateiden hiekanottoon. Hiekkaa ja soraa tarvittiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä valtavia määriä rautateiden rakennustarpeisiin, ja sitä kuljetettiin Jäkärlässä sijaitsevalta hiekkakuopalta pistoraidetta pitkin eteenpäin toimitettavaksi.

Ensimmäisen kaivauksen Jäkärln kivikautisella asuinpaikalla suoritti vuonna 1907 arkeologi Björn Cederhvarf. Katke-
roitunut Cederhvarf tuhosi 1920-luvulla

Minäkin olin nuori opiskelija

Aloitin opiskeluni Turussa vuonna 1983, ja aluksi tarkoitukseni oli opiskella Pohjoismaiden historiaa Åbo Akademis-
sa. Huomasin kuitenkin hyvin nopeasti, ettei tieteenala ollut minua varten, ja siir-
ryin vaivihkaa Turun yliopistoon opiskelemaan arkeologiaa jo vajaan vuoden päästä, keväällä 1984.

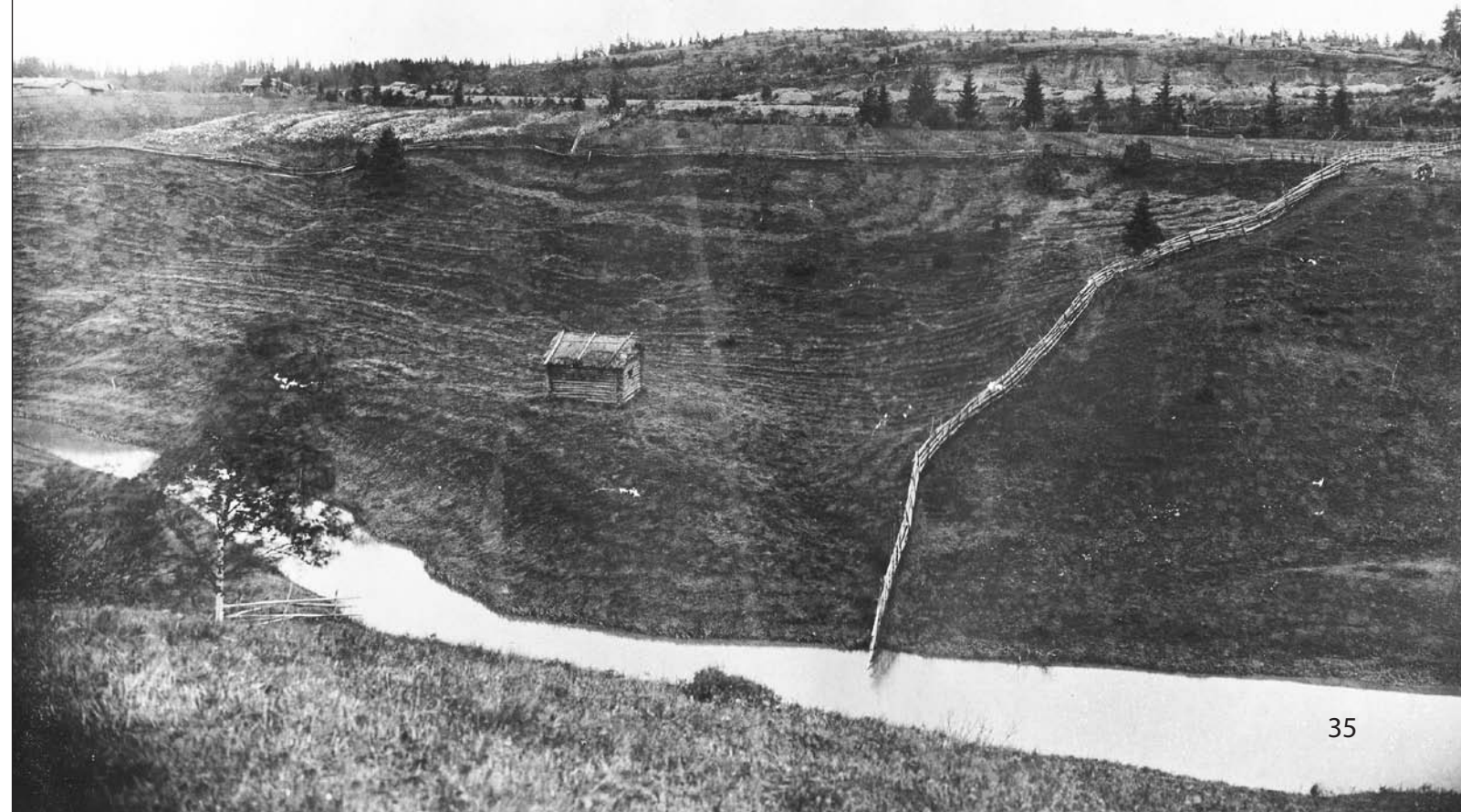
Muistan hyvin ensimmäisen käyntini professori Unto Salon työhuoneessa. ”Unski” oli hyvin rohkaiseva ja ehdotti heti osallistumista Kristiina Korkeakoski-Väisäsen ja Terhi Nallinmaa-Luodon arkeologian peruskurssille. Åbo Akademin historian opiskelijana minulla oli automaattisesti oikeus opiskella arkeologiaa sivuaineena Turun yliopistossa. Huokaisin helpotuksesta, pitkä matkani arkeologian ihmeellisessä maailmassa oli alkanut.

Luennot yliopistolla olivat mielenkiintoisia, ja tunsin välittömästi oloni kotoisaksi – niin kotoisaksi kuin pääkaupunkiseudulla koko ikänsä asunut nuori mies voi olonsa tuntea Turussa, kun uusi tyttöystävä oli kaukana Espoossa. Ensimmäisellä luennolla myös Turun

murre kuulosti oudolta, mutta yllättäen totuin siihen, sillä aihe oli mielenkiintoinen ja Kristiina Korkeakoski-Väisäsen ote innostava ja opiskelijoita osallistava. Luentosarjaan kuului myös Kristiinan johtama retki Vanhalinnan museoon, ja tämän retken aikana kuulin ensimmäisen kerran myös Jäkärln kivikautisesta asuinpaikasta.

Seuraavana vuonna tyttöystäväni muutettua seurakseni Turkuun kävimme myös eräässä VARE ry:n iltatilaisuudessa, jossa esiteltiin opiskelijoiden Jäkärlässä suorittamia kaivauksia. Muistan olleeni hyvin vaikuttunut, ja niin oli ilmeisesti myös tyttöystäväni, kun hän kesken luennon kuiskasi minulle: ”Teetkö sinäkin sitten joskus tällaista, kaivat maata ja löydät noita hienoja ruukkuja ja piirret tuollaisia ihania karttoja?”

Nyökkäsin vaivautuneena, ja tunsin poskeni alkavan punoittaa. Toivoin, ettei kukaan pidemmälle ehtineistä opiskelijoista ollut kuullut kysymystä, ja yritin näyttää siltä, että keskityin intensiivisesti luennoitsijaan. Vaikka ehkä tyttöystäväni silmissä olin jo melkein arkeologi, tunsin itseni yhtäkkiä hyvin epävarmaksi tuon kaiken tieteellisyyskeskellä.

Arkeologit Sakari Päläsi (vas.), Aarne Äyräpää ja C. A. Nordman ovat tehneet tutkimuksia myös Jäkärlässä 1930-luvulla. KUVA MUSEOVIRASTO/HISTORIAN KUVAKOKOELMA

Valtion Rautatiet tarvitsi suuria määriä hiekkaa Jäkärllän hiekkakuopalta Turku-Uusikaupunki-rautatien rakentamista varten. Europaeus sai kuulla, että suunniteltu hiekanotto tulisi koskemaan noin 8000 neliömetrin aluetta ja arvioi, että tästä varsinaisen kaivauksin tutkittavan alueen laajuus olisi n. 6500 neliömetriä. Europaeuksen sanojen ja sen ajan mittapuun mukaan kyseessä olisi ”jättiläiskaivaus”:

”... kaivausaika, jos kaivaus tapahtuisi tavallisella tarkkuudella ja yhden museon virkailijan johdolla, olisi arvioitava noin 32 viikoksi eli n. 7 kuukaudeksi. Tällainen jättiläiskaivaus näyttää, siitä huolimatta, että kaivauksia ja aikaa tutkimuksen tarkkuuden kustannuksella voitaisiin ehkä huomattavasti vähentää, ainakin ensisilmäykseltä milteipä mahdottomalta yhden kesän kuluessa suorittaa.”

Hiekanotto aiheutti mittavat kaivaus-tutkimukset Jäkärllän asuinpaikalla. Kaivaukset toteutettiin usean eri arkeologin voimin, ja soranoton koko ajan jatkuessa kesällä 1922 kaivausjohtajina toimivat Aarne Europaeuksen ohella muun muassa Aarne Michael Tallgren, Sakari Päläsi ja Carl Axel Nordman.

Uusia tuulia – VARE ry:n opiskelija-kaivaukset Jäkärllässä 1977–1994

Vuoden 1922 kaivausten jälkeen Jäkärllän kivikautisella asuinpaikalla ei suoritettu yhtäkään arkeologista kaivausta yli viiteenkymmeneen vuoteen. Vuonna 1977 asuinpaikan tutkimukset saivat uutta vauhtia, nyt Turun yliopiston arkeologian oppiaineen aineyhdistyksen VARE ry:n toimesta. Monet myöhemmin hyvinkin pitkälle urallaan edenneet suomalaiset arkeologit saivat näissä kaivauksissa ensikosketuksen arkeologian kenttätöihin.

VARE ry:n kaivaukset alueella jatkuivat ensimmäisen, vuonna 1977 suoritetun, kaivauksen jälkeen yhteensä yhdeksänä perättäisenä vuotena (1981–1990) ja tämän jälkeen vielä yhden kerran vuonna 1994. Kaivaukset olivat menestyksekkäitä ja niiden tuloksena opiskelijat tekivät opinnäytetöitä ja artikkeleita.

Takaisin Jäkärllään 2021

Jäkärllän asuinpaikka on säilynyt mielessäni vuosikymmenien ajan, ja syksyllä 2020 päätimme arkeologi Janne Soisalon kanssa ottaa yhteyttä eri tahoihin Turussa ja tiedustella näiden kiinnostusta järjestää yhteisöarkeologinen kenttätökurssi Turun Jäkärllän kivikautisella asuinpaikalla. Åbo Arbetarinstitut ei aikailut, vaan ilmoitti melkein heti rahoitavansa kenttätökurssin ja siihen liittyvän ennakkoluennon. Kaivaus varattiin loppuun vuorokaudessa, mikä omalta osaltaan kertoo yleisön suuresta kiinnostuksesta Turun seudun esihistoriaan.

Kaivaus Jäkärllässä järjestetään ajalla 16.6.–20.6.2021, ja se on järjestyksessään 26. Jäkärllässä järjestetty arkeologinen kaivaus. Luvassa on epäilemättä yksi kesän 2021 jännittävimmistä arkeologisista tapahtumista. Kaikki kaivauksista kiinnostuneet voivat tulla tutustumaan paikan päälle tai seurata niitä myös somessa.

<https://www.facebook.com/Archaeology-in-Turku-The-J%C3%A4k%C3%A4r%C3%A4r%C3%A4-Excavations-106488824593744>
<http://janfast.blogspot.com/>

Aiheesta enemmän

Edgren, T. 1966. *Jäkärllä-gruppen. En västfinsk kulturgrupp under yngre stenåldern*. Finska Fornminnesföreningens tidskrift 64. Helsingfors.

Pellinen, H.-M. 2012. Jäkärllässä 1986–1994. Kirjassa *Lapionpistoja. Kertomuksia Arkeologian yhdistys Vareesta vuosilta 1962–2012* (s. 144–149). Turku.

Pesonen, P. & Oinonen, M. 2019. The chronology of Jäkärllä Ware – Bayesian interpretation of the old and new radiocarbon dates from Early and Middle Neolithic southwest Finland. *Documenta Praehistorica* XLVI: 246–267. Ljubljana University Press.

→ Turun yliopiston arkeologian opiskelijat kaivavat Jäkärllässä vuonna 1981. KUVA HILKKA OKSALA

→ Vare ry:n Jäkärllän kaivaukset ylittivät uutiskynnyksen vuonna 1994. KUVA TURUN TIENOO 4.7.1994

TURUN AKATEMIAN RAHAKABINETISTA MUSEOKESKUKSEN ARKEOLOGISIIN KOKOELMIIN

MAARIT HIRVILAMMI

Turun kaupungin historiallisen museon perustaminen lyötiin lukkoon Turun kaupunginvaltuuston päätöksellä 9.6.1881. Esityksen museon perustamiseksi teki nuori lääketieteen kandidaatti Lars Wilhelm Fagerlund. Hän oli kirjoittanut nimimerkillä ”Åbobo” museon tarpeellisuudesta Åbo Underrättelseriin huhtikuussa 1879. Myöhemmin touku-kuussa hän lähetti vielä matkakirjeen Kööpenhaminasta kuvaillen siinä sikkäläisiä museoita. Ennen museon perustamista nähtiin Turussa monenlaisia museohankkeita.

Yksityisiä kokoelmia ja museohankkeita

Turun akademia oli tallentanut vanhoja rahoja ja mitaleja kokoelmiinsa jo 1700-luvulla. Rahakabinetti toimi akademian kirjaston yhteydessä. Vuodesta 1762 kokoel-

maa hoiti Henrik Gabriel Porthan, jonka aikana kokoelma laajeni runsaasti. Hän myös aloitti kokoelman luetteloinnin.

Hyvin pian ryhdyttiin kokoamaan myös luonnonnäyttekabinettia ja professorien muotokuvakokoelmaa. 1770-luvulla Laihian kirkkoherra Israel Reinius lahjoitti pienen arkeologisen esinekokoelmansa. Joitakin vuosia myöhemmin oululainen apteekkari Johan Julin – amatööriutkija ja keräilijä – lahjoitti osan luonnon-tieteellisistä näytteistään akatemialle ottaessaan hoitoonsa kaupunginapteekin Turussa.

Jo 1810-luvulla keskusteltiin mahdollisuudesta perustaa kokoelmien pohjalta kansallismuseo. Turun palo vuonna 1827 muutti kaiken. Silloin menetettiin mm. arkeologinen kokoelma, ja jäljelle jääneet esineet siirrettiin yliopiston mukana Helsinkiin. Turun palo tuhosi myös sen osan Johan Julinin keräämästä kokoelmasta, joka oli siirtynyt hänen poikansa Erik Julinin haltuun. Erik toimi isänsä jälkeen Turussa apteekkarina ja laivanvarustajana. Myös hän alkoi kerätä etnografisia esineitä, joita hänen laivojensa kapteenit toimittivat kaukaisista maista. Kokoelman Julin lahjoitti Turun kymnaasille vuonna 1852 ehdolla, että sitä hoidetaan yleisenä museona. Myös muut henkilöt kartuttivat tätä kokoelmaa.

Turun kymnaasin ylläpitämä museo ei vastannut lahjoittajan odotuksia. 1860-luvulla lehdistä kirjoiteltiin, että museoon oli vaikea päästä ja esineet oli-

vat huonossa hoidossa. Ehdotettiin, että raatihuoneesta varattaisiin pari huonetta museolle. Samaan aikaan kaupungissa useammalla taholla kerättiin erilaisia kokoelmia. Suomen Talousseura keräsi pienoismalleja maataloustyökaluista, ja merikoulu sai lahjoituksia merenkävijöiltä kaukaisista maista.

Myös yksityishenkilöt keräsivät itselleen kokoelmia. Yksi tällaisista keräilijöistä oli vankilapastori Adolf Lindman. Hänellä oli virka-asunnossaan Turun linnassa yksityinen ”museo”. Lindmanin kokoelma ei kuitenkaan päätynyt Turkuun, vaan hän myi sen Yliopiston etnografis-historialliselle museolle vuonna 1869. Lindmanin kuoleman jälkeen hänen kokoelmiensa lopullinen hajoaminen sai aikaan sen, että kaupunginvaltuusto asetti valiokunnan selvittämään museon perustamista Turkuun. Varoja museon perustamiseen ei kuitenkaan löytynyt.

Fagerlundin aloitteen kanssa kilpaili arkkipiispatar Schaumanin aloite taide-museon perustamiseksi. Schauman oli lahjoittanut vuonna 1878 kaupungille taulun ”Pyhä Cecilia” tulevan museon kokoelmien siemeneksi. Samaan aikaan puuhattiin myös tuomiokirkkomuseota, jotta sakariston kätkeissä olevat muinaisesineet saataisiin näytteille. Vuonna 1881, tämän hankkeen noustua taas esille, Fagerlund tarttui jälleen kerran kynään ja huomautti, että tuomiokirkko on väärä paikka museolle, jossa tuli esittää muu-

takin kuin vain kirkollisia esineitä. Tällä kertaa Fagerlund sai kannatusta myös kunnallispolitiikoilta. Virallisen aloitteen historiallisen museon perustamiseksi teki Fagerlundin eno K. E. Stigzelius 3.3.1881. Asian valmistelemiseksi asetettiin arvovaltainen valiokunta: kreivi Carl Armfelt, kauppias Fredrik Rettig, lehtori Gustaf Cygnaeus, kaupunginarkkitehti Carl Johan von Heideken ja Lars Wilhelm Fagerlund. Valiokunta kokoontui kerran ja antoi Fagerlundille tehtäväksi laatia muistion museon perustamiseksi. Turun kaupungin historiallisen museon toiminta saattoi alkaa.

Fagerlundin aloite ei johtunut pelkästään rakkaudesta maakunnan historiaan. Fagerlund oli innokas svekomaani. Aloite ruotsalaisen ”kansallismuseon” perustamisesta Turkuun oli vastakohta innokaiden fennomaanien hankkeille Helsingissä. Fagerlundin näkemykset tulivat esille myös, kun hän kiirehti vuonna 1882 Turun linnan tutkimuksia alulle. Perustetun museon tutkimustoiminnalla oli kolme kohdetta: kaupungin, tuomiokirkon ja linnan historia. Turun linnan historian tutkimuksella oli kiire, koska linnan restaurointitarve oli pakottava. Fagerlund yritti löytää tehtävään sopivaa henkilöä. Lopulta hän kääntyi Cygnaeuksen puoleen kirjoittaen ”Pelasta tilanne tai muuten joku Koskisen hengenheimolainen saa tehtäväkseen kirjoittaa Turun kunnianarvoisan linnan historian suomen kielellä”.

Sauvon kivikirves aloittaa arkeologisten kokoelmien karttumisen

Vasta perustetun Turun kaupungin historiallisen museon johtokuntaan äänestettiin L. W. Fagerlund, F. Rettig (puheenjohtaja), G. Cygnaeus, C. J. von Heideken

1. Isolta Hämeenkadulta löytynyt tinakannu (TMK542), jonka löytäjälle on maksettu 100 mk. Kannu on ollut ilmeisen merkittävä löytö turkulaisille. Asiakkaiden kysynnän vuoksi Sandberg & Josefsson ryhtyi valmistamaan kopioita kannusta, mikä käy ilmi muinaislöydöstä kertovassa kirjoituksessa Sanomia Turussa -lehdessä 15.3.1888. KUVAT TMK/MIKKO KYYNÄRÄINEN; DIGITAALISET AINEISTOT, KANSALLISKIRJASTO

ja Vivi Malm, apujäseniksi pyydettiin C. Armfelt ja K. K. Tigerstedt. Ensimmäisinä vuosina johtokunnan jäsenet, eritoten Rettig ja Cygnaeus, osallistuivat museotyöhön kunnes museolle palkattiin intendentti vuonna 1896.

Aluksi museon oli tarkoitus kerätä vain Turussa valmistettuja ja käytettyjä esineitä. Tämä periaate osoittautui kuitenkin pian mahdottomaksi. Johtokunta linjasi vuonna 1882 kokouksessaan, että kokoelmiin hankittavien esineiden tulee liittyä Turun ja sen seudun historiaan eri aikoina. Arkeologisista löydöistä tulikin jo varhaisessa vaiheessa yksi tärkeä osa museon kokoelmia. Ensimmäinen kokoelmiin hankittu muinaisesine oli kivikirves, joka ostettiin maanviljelijä Johan Karsulta Sauvosta.

Fagerlund sai hyvän ystävänsä Reinhold Hausenin Kuusiston piispanlinnan kaivauksilta vuosina 1877–79 tulleet löydöt Turkuun. Hausen oli aikaisemmin tarjonnut löytöjä Helsinkiin Yliopiston museoon J. R. Aspelinille, mutta niistä ei oltu kiinnostuttu. Myöhemmin Kuusiston linnan löydöt ovat suurelta osin siirtyneet Helsinkiin Kansallismuseon kokoelmiin. Karjaan Mustion ruukin ja kartanon omistaja kamarineuvos Hjalmar Linder lahjoitti yli 350 esihistoriallisen kivityökalun kokoelmansa museolle vuonna 1898.

Tinakannusta kiista – ja kompromissi

Helsinkiin perustettu Muinaistieteellinen toimikunta vaikeutti tavoitetta saada kaikki varsinaissuomalaiset löydöt museon kokoelmiin. Se otti haltuunsa osan Turun museon lunastamista löydöistä perustelunaan, että Helsingissä löydöt saivat asianmukaista hoitoa ja niiden käyttö tutkimuksessa oli mahdollista.

Fagerlundin mielestä museon piti ehdottomasti valvoa etujaan suurten hankkeitten yhteydessä. Olihan tunnettua, että keskikaupungin alueelta löytyi mielenkiintoisia esineitä missä vain lapion pisti maahan. Fagerlund kehottikin Cygnaeusta seuraamaan töitä rakennustyömailla ja ottamaan löytöjä talteen. Seuraavana vuonna Fagerlund kuitenkin neuvoi Cygnaeusta olemaan kirjoittamatta lehtiin löydöistä, ettei muinaistieteellinen toimikunta herää ”ruususen unestaan” ja ryhdy vaatimaan löytöjä Helsinkiin. Tällainen konflikti tapahtui vuonna 1889, kun Ison Hämeenkadun työmaalta oli löytynyt keskiaikainen tinakannu (kuva 1). Muinaistieteellinen toimikunta vaati löytöä Helsinkiin, mutta tyytyi lopulta piirrookseen. Perusteluksi löydön pitämiseksi Turussa museon johtokunta kertoi yleisön ilmoitusten löydöistä loppuvan kokonaan, mikäli löydöt eivät saisi jäädä Turkuun.

— Muinaislöytö. Pälonsammustalujen uutta säilytyskuonetta war-ten raatihuonontontilla tässä kaupungissa perusta laimettaessa ovat työmiehet löytäneet hywin säilyneen tinaisen juomakannun, joka arwattawasti on hywin wanha. Tämä kahwalla ja lannella warustettu kannu on 14 tuuman korkeaa ja painaa 3 1/2 naulaa. Se on erittäin kaunis ja tehty muinaispohjalaiseen laatuun sekä pronssittu. Eatinan tielellä on siinä seuraawa munkkilaiskirjoitus: maria || muier || reme || m. mane || surgemus || cum || cristo. Tätä paissi on lannusja muutamia muita epäselviä kirjoituksia ja piirrofia.

Tämä kannu on tätä nykyä yffityisen hentilön hallussa ja lunastettane Turun kaupungin historialliseen museoon.

Serrain Sandberg ja Josefson'in tehtaassa täällä ovat useat yffityiset hentilät antaneet itsellensä tehdä jäljinnöitä tässä huomiota ansaitsewasta muinaisaluusta.

Ennen museon perustamista nähtiin Turussa monenlaisia museohankkeita.

2

3

4

5

6

Museon ensimmäiseksi intendentiksi Walter von Konow

Aivan 1900-luvun ensimmäisinä vuosina oli kaupungissa käynnissä useita suuria rakennushankkeita, kuten Rettigin uusi tupakkatehdas ja kaupunginkirjasto. Kaivauksia valvoivat museon johtokunnan jäsenet von Rettig, Nyström ja Armfelt. Pian kuitenkin selvisi, ettei johtokunnan jäsenillä riittänyt aikaa eikä pätevyyttä kaivausten dokumentointiin. Valtion- arkeologi Aspelin oli huolissaan Turun tilanteesta ja halusi museon palkkaavan arkeologin. Tähän ei kuitenkaan ollut varaa – eikä kiinnostusta. Vuonna 1903 sovittiin, että johtokunta ottaisi vastuun kaivausten valvonnasta ja pyytäisi tarvittaessa arkeologin tai arkkitehdin paikalle Helsingistä. Turun museo saisi kokoelmiinsa kaikki irtolöydöt. Johtokunnan ehtona oli rahoituksen saaminen työhön senaatilta. Senaatti ei kuitenkaan myöntänyt varoja, mutta toiminta käynnistyi von Rettigin myöntämän rahoituksen turvin.

Vuonna 1907 ehdotettiin tehtäväksi kartta, johon merkittäisiin kaikki esiin tulevat löydöt ja muinaisjäännökset. Vuonna 1926 asia nousi taas esille, ja arkeologi Juhani Rinne otti tehtävän hoitaakseen. Kun kartta ei useista kyselyistä huolimatta valmistunut, Rinne ilmoitti vuonna 1931, että kartta on mahdoton laatia ja hän oli käyttänyt työhön saamansa 8000 markkaa kaupungissa tehtyihin kaivauksiin.

Löytöjen säilyminen ja esineiden jatkuva konservointitarve oli yksi syy palkata

museoon intendentti. Virka oli laatuaan ensimmäinen Suomessa eikä esikuvia ollut. Hakijoita oli seitsemän, joista kahdella oli aikaisempaa kokemusta museotyöstä. Heistä toinen, Walter von Konow, joka oli maltillisempi fennomaani kuin kilpailijansa Uno Sirelius, kelpasi ruotsalaismieliselle johtokunnalle.

Konowin yhtenä tehtävänä oli aloittaa metalliesineiden konservointi. Hän kävi saamassa oppia työhön konservaatööri Hjalmar Appelgreniltä Helsingissä Valtion historiallisessa museossa. Johtokunta piti kuitenkin konservointilaboratorion perustamista Turun linnaan liian kalliina eikä Konowkaan ollut erityisen kiinnostunut löytöjen konservoinnista, ja siksi asia unohtui. Hätätapauksissa esineitä lähetettiin Helsinkiin konservoitaviksi.

Keskiaikainen kaupunkiarkeologinen kokoelma laajenee

Kun Nils Cleve valittiin museonjohtajaksi (1934) Konowin jäätyä eläkkeelle, muinaistieteellinen toimikunta myöntyi sijoittamaan esihistoriallisten kaivausten löytöjä Turkuun. Löydöt olivat Cleven suorittamilta kaivauksilta mm. Maarian Taskulasta ja Dragsfjärdistä. Cleve oli opiskellut pääaineenaan arkeologiaa ja työskennellyt museoissa, toiminut muinaistieteellisessä toimikunnassa amanuenssina sekä museoliiton sihteerinä. Hänet tiedettiin tarmokkaaksi, järjestelmälliseksi ja tunnontarkaksi. Cleve saapui työpaikalleen Turun linnaan aamulla klo 9 ja poistui vasta myöhään iltapäivällä.

Eläkkeelle jääneen, edelleen Bagarlan talossa Turun linnan puistossa asuneen von Konowin tiedetään hämmentelleen ”Mitä ihmettä maisteri Cleve oikein tekee museossa koko päivän”.

Turun museokeskuksen arkeologisten kokoelmien ehdoton kivijalka on keskiaikainen kaupunkiarkeologinen esineistö. Ensimmäinen laajempi tällainen löytökokonaisuus on peräisin vuosien 1952–1953 kaivauksilta. Itäisellä Rantakadulla rakennettiin uutta pääviemäriä. Vaikean työtilanteen vuoksi hanke toteutettiin talven aikana. Museonjohtaja Niilo Valonen vastasi arkeologisesta seurannasta. Vuodenaika, viemäryön aikataulu ja tutkijaresurssien puute vaikuttivat siihen, ettei arkeologista dokumentointitarkkuutta voitu kaikin paikoin toteuttaa. Valonen sai kuitenkin lisäresursseja käyttäen lehdistöä painostuskeinona. Maksamalla löydöistä pientä löytöpalkkiota viemäryöntekijöille hän sai useita kaivajia seuraamaan tarkemmin esiin tulevia löytöjä. Museon kokoelmiin otettiin talteen kokonaisia hirsirakenteita. Kokoelmat karttuivat yli 3000 löydöllä.

Hirvenpää, tanskalaisia seteleitä ja löytö hauen vatsasta – Poimintoja Turun museokeskuksen arkeologisista kokoelmista

Yksityiset ihmiset lahjoittivat löytöjä Turun vastaperustetulle museolle runsain määrin. Kaupunkiarkeologisia löytöjä lunastettiin rakennustyömaan kaivajilta ja kaivuutöiden valvojalta. Esimerkiksi insinööri A. Skog on tehnyt monta lah-

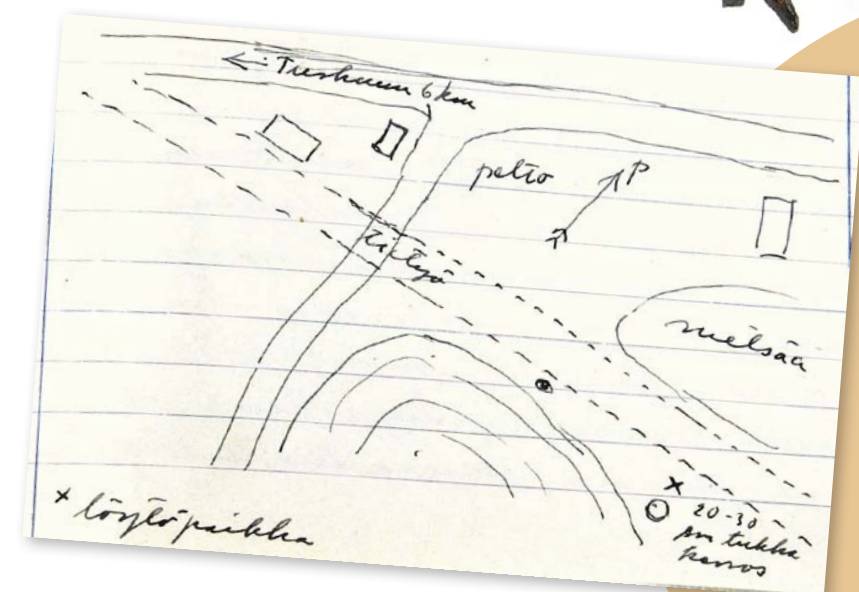
joitusta museolle. Mikäli kyseessä oli arkeologin suorittamat kaivaukset, lunastetuista löydöistä maksettiin arkeologille. Kaupunkilaiset saattoivat myydä löytöjä myös kultasepille. Turkulainen kultaseppä Wilhelm Pettersson on lahjoittanut museolle mm. Korppolaismäeltä löytyneen hienon soljen (kuva 2) sekä sormuksia, pronssiset rannerenkaat ja kaularengaan. Voihan olla, että löytäjä on itse Pettersson. Museon pääkirjasta selviää löytöpaikan lisäksi vain lahjoittajan nimi ja summa, jolla lahjoitus on lunastettu.

Maarian pappilan ruustinna Jenny Maria Talgren oli innokas amatööritutkija ja keräilijä, jota kiinnosti erityisesti pappilan vieressä sijaitseva Koroistenniemi. Hän lahjoitti löytöjään Turun museolle, mutta myös Helsinkiin. Toinen arkeologiasta kiinnostunut keräilijä ja lahjoittaja oli neiti Augusta Granberg, taiteilija ja Turun ruotsinkielisen tyttökoulun opettaja. Hänen mielenkiintonsa kohdistui puolestaan Naantalin luostarin raunioihin. Löytöjä lunastettiin myös turkulaiselta kaupustelijalta A. Ketoselta. Hänen maakunnan alueelta ostamiensa tai saamiensa esineiden joukossa on muutamia maalöytöjäkin, niillä kun oli rahallista arvoa.

Vuonna 1904 museo lunasti 5 markalla Heikki Malmilta erikoisen muotoisen kiviesineen. Kiviesine oli löytynyt museon pääkirjan mukaan ”i potatisland å Matikais gård i Hvittis socken”. Nytemmin esine tunnetaan Huittisten hirvenpäänä (kuva 3). Turun museon johtokunta luovutti löydön 27.3.1913

7

5. Kalkkilaastin kappaleita, jotka on saatu lahjoituksena vuonna 1999 (TMK23246:1).

6. Kaularengas Liedon Sauvolasta (TMK12800:1).

7. Läheltä Liedon Vanhalinnaa löytynyt kannus (TMK14287) ja piirros kannuksen (TMK14287) löytöpaikasta pääkirjassa.

KUVAT TMK/ MAARIT HIRVILAMMI

8. Kolarin markkinapaikalta löytynyt tanskalaiset setelit (TMK15332:1-10).

9. Hauen vatsasta löytynyt metalliesine (TMK15346:1) ja taustalla Aninkaisten sillan työmaalta löytynyt pronssipatsas (TMK15346:2).

KUVAT TMK/ MAARIT HIRVILAMMI

Valtion historialliselle museolle. Samana vuonna maakuntalääkäri O. Stenbäckiltä lunastettiin 29 markalla museolle kaksi viikinkiaikaista miekkaa ja kolme keihäänkärkeä. Ne ovat pääkirjan mukaan löydetty Tyrvään rautatieaseman perustuksia kaivettaessa jo ennen vuotta 1895, jolloin asema valmistui. Sitten vuonna 1948 Turun kaupungin historiallinen museo vaihtoi toisen miekoista (TMM7234) Kansallismuseon miekkaan KM9849, joka oli löytynyt Salon Uskelasta. Tällaisia esinevaihtoja on tehty jonkin verran.

Museon johtokunnan jäsen arkkitehti Axel Nyström oli valvomassa ja dokumentoimassa Kaskenkatu 2:ssa ns. ”Pantterin” tontilla kaivaus- ja rakennustöitä kesäkuussa 1909. Tuolloin löytyi mm. 18 muurilaastin kappaletta, joissa oli punaisen, mustan ja ehkä myös vihreän maalausten jäännöksiä (kuva 4). 90 vuotta myöhemmin museon kokoelmiin saatiin lahjoituksena löytöjä, jotka lahjoittajan isä oli kerännyt samaiselta tontilta. Mukana tässä lahjoituksessa oli myös kalkkilaastin kappaleita, joissa on

maalauksen jälkiä. Löytöjä oli säilytetty laatikossa, jonka päälle oli kirjoitettu: ”Kalkmålningfragment jämte diverse lergodsfragment från dominikanerklostret i Åbo” (kuva 5). Luostarin rauniot olivat 1900-luvun alussa paremmin turkulaisten tiedossa kuin nykyään.

Työmies T. Verholta Liedon Hakulasta lunastettiin 100 markalla pronssin kaularengas 2. tammikuuta vuonna 1936 (kuva 6). Löytö oli peräisin Liedon Sauvolasta Laition tilan maalta noin 100 metriä lounaaseen Pitkäsmäen kalmistosta. Lahjoittaja oli tehnyt löydön 12.12.1935, joten löytö päättyi heti museon kokoelmiin. Ilmeisesti löytäjä on tiennyt kalmiston sijainnin ja ymmärtänyt löydön arvon.

Tietyömaalta, läheltä Liedon Vanhalinnaa, oli vuonna 1949 löytynyt erikoinen kannus, lahjoittajana tietyömasteri Kairtamo (kuva 7). Löytöpaikasta on tehty piirros museon pääkirjaan. Museoon on talletettu myös Arne Hoffilta Kööpenhaminasta (28.6.1949) saatu kirje. Museonjohtaja Oskari Nikula on kysynyt apua löydön ajoittamiseksi. Töjhusmuseetin alan asiantuntija neiti Bruhm ajoitti kannuksen aikavälille 1475–1500.

1970-luvulla kaikki maalöytöjä koskevat päänumerot listattiin. Tältä listalta löytyy myös vuonna 1957 rouva Selma Karstenin tekemä lahjoitus, joka käsitti 10 kappaletta tanskalaisia seteleitä, jotka hänen edesmennyt miehensä kihlakunnantuomari Ossian Joh. Karsten oli

löytänyt Kolarin markkinapaikalta jo vuonna 1893, toimiessaan tullivirkamiehenä Torniossa. Setalet ajoittuvat vuosille 1783–1808 (kuva 8). Löytöolosuhteista ei ole säilynyt tarkempaa tietoa.

Onpa museon kokoelmiin saatu esine myös hauen vatsasta. Lahjoittaja oli löytänyt messinkisen esineen Kiikalan kirkkojärvestä pyytämänsä hauen vatsasta vuonna 1949. Esineen alkuperä on tuntematon. Olisiko esinettä mahdollisesti käytetty launina ja päätynyt siten suuren hauen vatsaan? Samassa yhteydessä lahjoittaja luovutti museolle pronssisen koriste-esineen, jonka hän oli löytänyt toimiessaan työmiehenä Pohjolan (Aninkaisten) sillan sokkelia kaivettaessa (kuva 9).

Lähteet ja kirjallisuus

- Pihlman, A. Maalöytöjen päänumerointi. Suullinen tiedonanto 10.2.2021.
Turun museokeskuksen pääkirjat.
Museovirasto: Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt (RKY). http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4184.
Sanomia Turusta 15.3.1888. 15.03.1888 Sanomia Turusta no 63 - Digitaaliset aineistot - Kansalliskirjasto.
Härö, M. 1984. Suomen muinaismuistohallinto 1884–1917.
Drake, K. 1995. Menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus. Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881–1981. Turun maakuntamuseo.
Immonen, V. 2012. Maanalaisen Turun syntyä. Arkeologia Nyt 2/2012.
Kurth, J., Solstrand, S., Talamo-Kemiläinen, M., Ylänen, H. (toim.) 2016. 101 esinettä. Turun museokeskuksen julkaisuja 82.

Arkeologian harrastajilla on omat facebook-sivut. Tykkää sivuista, liity seuraajaksi ja osallistu keskusteluun. Sivut löydät nimellä ”arkeologian ystävät”.

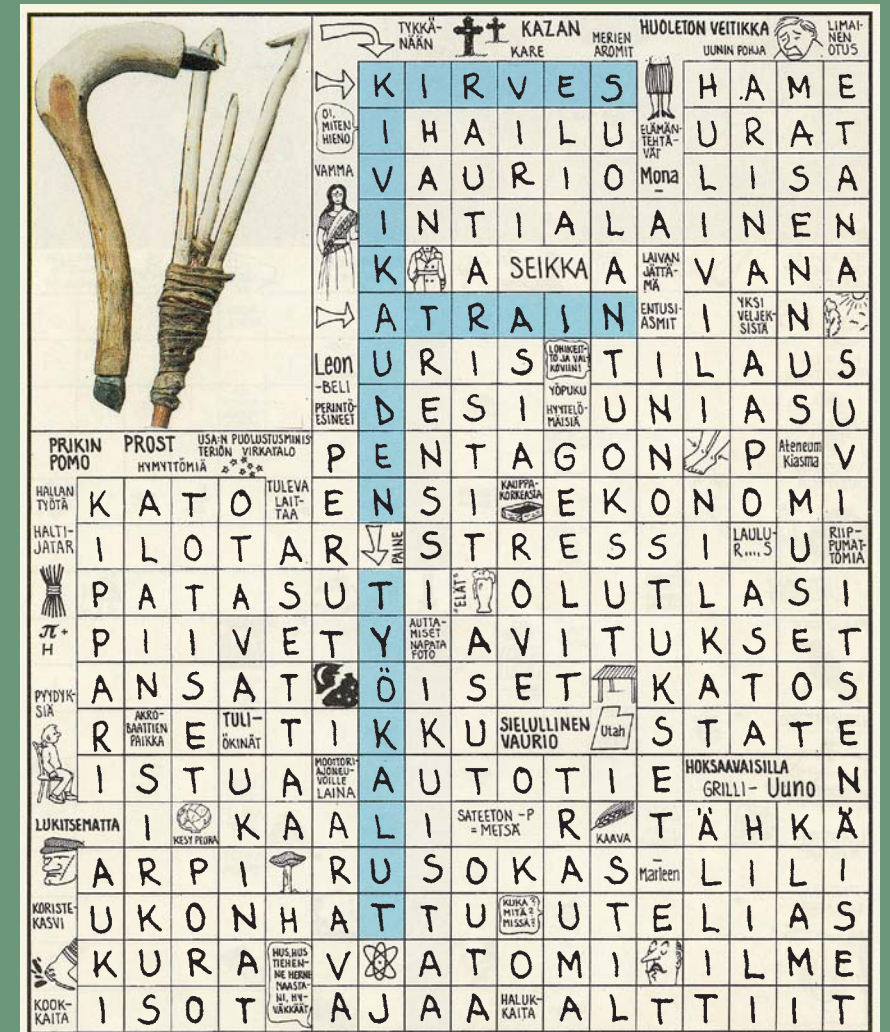
Vanhoja Arkeologia nyt -lehtiä saatavana edulliseen hintaan

2020 6 e
2019 5 e
2018 4 e
2017 loppuunmyyty
2016 3 e
2015 2 e
2014 loppuunmyyty
2013 ja vanhemmat .. 1 e

Postitettaessa hintoihin lisätään postimaksu. Tilaukset ja tiedustelut: kaija.pyykkö@kolumbus.fi

ARKEORISTIKKO 2020/ratkaisu

Hillevi Sartola-Hippa

RAVATTULAN RIIPUS
45 e pronssinen nyörillä
65 e hopeinen nyörillä
85 e hopeinen ketjulla
+ 5 e postikulut

RAVATTULAN PUKU -vihko
10 e kpl
+ 2 e postikulut

Tilaukset sähköpostitse sihteeri@smtt.fi

Myynnillä tuetaan Ravattulan muinaispuvun valmistusta.

ARKEORISTIKKO

MYYDÄÄN
ANEITA!

SULATUS-
ASTIA

YMPÄRISTÖYSTÄVÄLLINEN
MAJAVAN
RAKENTAMA

Zivagon maisen
nimisiä
PÄÄATERIOITA

ÄÄNNÄHTÄÄ
MUOTO

LOIS-
TAVA

86 v.
95 v.

INTIAN
NAA-
PURI

SAAME-
LAIS-
TELTA

HERNE-
KASVI

SYÖMÄTTÄ
OLEMINEN

MONEN
KIRKON
KATTA-
MISESSA
KÄYTET-
TY

JAPANI-
LAINEN
PAINI

PRÄSSÄ

NAULAN
KANTAAN

SOTKU
OSA-
VALTIO

RASKAITA
TÖITÄ
PALKKA
EURDINA
PATJA

KAITSEE

YLLYTIÄ-
MINEN

JANKU-
TUS
TÄHTI

RUOKA
TÄJVAALTA
RUNSAIN

TÖLLÖ-
TIN

-Leena
Härkö-
nen

LEVO-
TON
MAA

NÄKYVIIN

PURON VERBI

EI
NUKU

KAASU

VESI-
(PAKKAS-)
(HIIHTO-)

ENSIM-
MAINEN
LAPSI

SITO-
MINEN

SIELLÄ
KAL-
KUTTA

NULI-
KAT

SIJA-
MUOTO

LÄSNÄ-
KOTONA-
MUKANA

RAUTA-
ASTIA

HAPAN
NESTE

SISÄÄN-
PÄIN
KAAREVA

-P

LAULAJA
ARI
PUOTI

PUUHA
NOBEL-
PIISPA

ALUK-
SI

Nobel-
kirjailija
O'Neill

RIKOS

NAURAT-
TAJIA

LUO-
VUT-
TAA

JANKU-
TUS
TÄHTI

TILIT
KERMA-

RUOKA
TÄJVAALTA
RUNSAIN

SADUN
ANKAN-
POIKANEN

TÖLLÖ-
TIN

HYVIN
ONNEL-
LISIA

-Leena
Härkö-
nen

LEVO-
TON
MAA

JANKU-
TUS
TÄHTI

RUOKA
TÄJVAALTA
RUNSAIN

TÖLLÖ-
TIN

HYVIN
ONNEL-
LISIA